

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

**PROJE: “Dezavantajlı Grupların Sosyal Hayata Dahil Edilmesini Destekleyen Yetişkin Eğitimi Sağlayıcılarından Oluşan Ulusötesi bir Ağ Kurulması”
- STEP UP -**

Project N° 621376-EPP-1-2020-1-EL-EPPKA3-IPI-SOC-IN

**EL KİTABI:
DEZAVANTAJLI GRUPLAR İÇİN KÜLTÜREL ve
SANATSAL ETKİNLİKLER TASARLANMASI VE
UYGULANMASI**

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Avrupa Komisyonu'nun bu yayının üretimine verdiği destek, içeriğin onaylandığı anlamına gelmez. İçerik sadece yazarların görüşlerini yansıtır ve burada yer alan bilgilerin herhangi bir şekilde kullanılmasından Komisyon sorumlu tutulamaz.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

KATKIDA BULUNAN YAZARLAR:

Carla Almeida (Centro Social de Soutelo)

Daniela Pires (Centro Social de Soutelo)

Susana Pereira (Centro Social de Soutelo)

Dimitris Ntontis (Equal Society)

Olga Drellia (Equal Society)

Alberto Vázquez (Espacio Rojo)

Carina Moreira (Espacio Rojo)

Atilla Farkas (Nytott Kör Egyesület)

Kinga Mihócsa (Nytott Kör Egyesület)

Zsófia Jozifek (Nytott Kör Egyesület)

Jolanta Kajmowicz-Sopicka (Teatr Grodzki)

Maria Schejbal-Cytawa (Teatr Grodzki)

Alicja Nyziak (The Polish Association of the Blind)

Ahmet Öncel (Utopia Education and Art)

Bengü Ergin Balta (Utopia Education and Art)

Ezgi Bilgin (Utopia Education and Art)

GÖRSEL TASARIM: Dilara Vardar (Utopia Education and Art)

TÜRKÇELEŞTİREN: Bengü Ergin Balta (Utopia Education and Art)

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

İÇİNDEKİLER

EL KİTABI HAKKINDA

STEP UP PROJESİ HAKKINDA

1. BÖLÜM: Dezavantajlı Gruplar ve Yetişkin Eğitimi

1.1 Bir Yaşam Boyu Öğrenme Yaklaşımı Olarak Yetişkin Eğitimi

1.2 Yetişkin Eğitiminde Deneyimsel Öğrenme

1.3 Yetişkin Eğitiminde Kapsayıcı bir Yaklaşım

2. BÖLÜM: Dezavantajlı Gruplardaki Yetişkin Bireylerin Eğitimi için Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Araç Olarak Kullanılması

2.1 Kültür ve Sanatın Fiziksel ve Duygusal İyilik Hali Üstündeki Etkileri

2.2 Dezavantajlı Grupların Sosyal Hayata Dahil Edilmesini Desteklemek için Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Kullanılması

3. BÖLÜM : Bir Eğitim Yöntemi Olarak Dezavantajlı Gruplar için Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

3.1 Evsiz İnsanlara Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

3.1.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması

3.1.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi

3.1.3 Eğitim Programının Oluşturulması

3.1.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

3.2 Görme Engelli Bireylere Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

3.2.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması

3.2.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi

3.2.3 Eğitim Programının Oluşturulması

3.2.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.3 Sosyal Yardım Alanlara Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

- 3.3.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması
- 3.3.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi
- 3.3.3 Eğitim Programının Oluşturulması
- 3.3.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

3.4 Kadınlara ve Engelli Kadınlara Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

- 3.4.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması
- 3.4.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi
- 3.4.3 Eğitim Programının Oluşturulması
- 3.4.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

3.5 Bilişsel ve Bedensel Engellilere, Psikiyatrik Tedavi Görenlere, Düşük Gelirli Genç Yetişkinlere Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

- 3.5.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması
- 3.5.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi
- 3.5.3 Eğitim Programının Oluşturulması
- 3.5.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

3.6 Ekonomik Dezavantajlı olan Genç Yetişkinlere ve Yaşlılara Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

- 3.6.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması
- 3.6.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi
- 3.6.3 Eğitim Programının Oluşturulması
- 3.6.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

4. BÖLÜM: Eğitim Olmak İsteyen Dezavantajlı Grup Üyelerine Nasıl Eğitim Verilir?

SONUÇ

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

EL KİTABI HAKKINDA

Bu el kitabı, belirli dezavantajlı gruplara yönelik kültürel ve sanatsal etkinliklerin nasıl tasarlanacağı ve uygulanacağı konusunda temel bilgiler ve ipuçları vermek amacıyla, “**Dezavantajlı grupların sosyal hayata dahil edilmesini destekleyen yetişkin eğitimi sağlayıcılarından oluşan ulusötesi bir ağ kurulması/ STEP UP**”¹ projesi kapsamında hazırlanmıştır.

- Görme engeli ve bozukluğu olan bireyler
- Ruh sağlığı sorunları olan bireyler
- Zihinsel engelli bireyler
- Evsizler
- Kadınlar ve göçmenler
- Düşük gelirli gençler ve yetişkinler
- Yaşlılar

El kitabı, yukarıda sıralanan dezavantajlı grupların katılımıyla birlikte gerçekleştirilen belirli kültür ve sanat etkinlikleriyle proje ortaklarının elde ettiği deneyimlere dayanarak bazı pratik bilgiler ve yönergeler sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bilgi ve yönergeler şu şekilde özetlenebilir:

- Hedef grupların ihtiyaçlarını karşılayan kültür ve sanat etkinliklerinin nasıl tasarlanabileceğine ilişkin metodoloji,
- Hedef gruplara ulaşmanın ve bu grupların kültürel etkinliklere katılmaya duydukları ilgiyi canlı tutmanın yolları,
- Hedef gruplara yönelik eğitim programları geliştirmek,
- Bu eğitim programlarını değerlendirme yolları,
- Kendileri eğitmen olmak isteyen dezavantajlı grupların üyelerine nasıl eğitim sağlanacağı.

¹ www.stepupart.eu/index.php

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Eğitmenler ve kolaylaştırıcılar, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına göre farklı yaklaşımlar benimsemelidir. Bu nedenle el kitabında, her bir hedef grubun kültürel ve sanatsal faaliyetlere nasıl dahil edileceğine dair somut yönergeler bulunmaktadır.

Genel olarak, el kitabı, yukarıda belirtilen dezavantajlı gruplarla çalışan veya çalışmayı düşünen yetişkin eğitimcilere, sosyal hizmet uzmanlarına, gönüllülere ve araştırmacılara ulaşmayı hedeflemektedir. El kitabının katkısıyla, bu profesyonellerin yüksek kalitede, etkili kültür ve sanat etkinlikleri tasarlamak ve uygulamak konusunda gelişmeleri amaçlanmaktadır.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

STEP UP PROJESİ HAKKINDA

Step Up projesi, Avrupa Birliği Erasmus+ programı kapsamında ortaklaşa olarak finanse edilmektedir. Projenin genel amacı, dezavantajlı yetişkinlerin sosyal hayata dahil edilmesini teşvik etme amacı taşıyan çalışmalar yürüten, informal ve formal olmayan (diğer adıyla yaygın eğitim) eğitimler veren yetişkin eğitimi sağlayıcılarından oluşan yeni ulusötesi bir ağ kurmaktır.

Projenin bir amacı da, belirli yetişkin grupları ve özellikle dezavantajlı gruplarla çalışan yetişkin eğitimi sağlayıcıları arasında Avrupa düzeyinde iş birliği sağlamaktır.

Kurulan ağ, katılımcı kuruluşlar arasında işbirliğini ve deneyim alışverişini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Dezavantajlı grupların sosyal hayata dahil edilme süreçlerini hızlandırmak için, yetişkin eğitimi bağlamında kültür ve sanatın rolü vurgulanmaktadır.

Proje aşağıda sıralanan ortaklar tarafından uygulanmaktadır:

- Bielskie Stowarzyszenie Artystyczne Teatr Grodzki, **Polonya**
- Centro Social de Soutelo, **Portekiz**
- Equal Society, **Yunanistan**
- Espacio Rojo, **İspanya**
- Nyitott Kör Egyesület, **Macaristan**
- Oba Ütopya Eğitim Sanat Ve Medya Ticaret Limited Şirketi (aka. Utopia Education and Art), **Türkiye**

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

1. BÖLÜM

Dezavantajlı Gruplar ve Yetişkin Eğitimi

1.1 Bir Yaşam Boyu Öğrenme Yaklaşımı Olarak Yetişkin Eğitimi

Yetişkin eğitiminin tanımı konuya nereden yaklaştığınıza bağlı olarak değişebilir. Bireylerin yetişkin eğitime dair pek çok farklı deneyimi olabilir: Bir sosyal merkezde haftada birkaç kez spor veya sağlık etkinliklerine katılmak, çalışan bireyler için sürekli eğitim programlarına devam etmek, belediyelerin yerel halk için düzenlediği sanat ve dil derslerine kaydolmak, sosyal beceriler, kişisel gelişim ve yeni mesleki beceriler kazanmak için özel veya proje destekli kurslara gitmek bu deneyimler arasında sayılabilir. Bu örnekler, yetişkin eğitiminin pek çok bileşeni kapsayan geniş bir alan olduğunu gösterir. Bunun yanı sıra, yetişkinlerle çalışmak genellikle organize ve eğitici bir takım faaliyetler geliştirmeyi de gerektirir.

Dahası, yetişkin eğitimi ve yetişkinlikte öğrenme birbirinden farklıdır. Hastalık geçirip, iyileşmeye çalışan bir kişi, kitap ve makaleler okuyarak, internette araştırma yaparak ve aynı hastalıkla mücadele eden diğer insanların deneyimini dinleyerek pek çok şey öğrenebilir. **Yetişkinlikte öğrenme**, gerçek yaşam deneyimleri ile gerçekleşen bir süreçtir.

Diğer yandan, aynı birey hastalara yönelik bir eğitim programına ya da hastalıklarla ilgili detaylı bilginin verildiği, kendi kendine yardım tekniklerinin öğretildiği bir programa katılırsa, bu sürece **yetişkin eğitimi** adı verilir. Bu eğitim programlarının farkı, öğrenmeyi sağlamayı amaçlayan sistematik ve organize etkinlikler olmalarından kaynaklanır. Yani öğrenme hem kendiliğinden hem de planlı eğitim etkinlikleri ile gerçekleşebilirken, **sadece planlı olan etkinlikler yetişkin eğitimi olarak değerlendirilir**. Merriam ve Brockett yetişkin eğitimi "yaşları, sosyal rolleri veya benlik algıları dolayısıyla yetişkin olarak tanımlanan bireylerin öğrenmesini

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

sağlamak için planlı olarak tasarlanmış faaliyetler" olarak tanımlamıştır. (2007: 8)²

Pek çok yetişkinin temel okuryazarlıktan kişisel gelişime kadar çeşitli öğrenme ortamlarına katılmaya istekli olmasıyla birlikte "yetişkin eğitimi" terimi, geleneksel eğitim uygulamalarının ötesinde yaşam boyu öğrenme için de kullanılmıştır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), yetişkin eğitimini "**resmi ya da resmi olmayan, içerik, düzey veya yöntem farketmeksizin, yapılandırılmış eğitim süreçlerinin tamamı**" olarak tanımlamaktadır. Bu eğitim süreçleri içerisinde yetişkinler "**teknik veya mesleki beceriler kazanmakta, yeteneklerini geliştirmekte, bilgilerini zenginleştirmektedir**".³

Yetişkin eğitimi, yetişkinlerin öğrenebileceğini ve öğrenmeye istekli olduğunu varsayan bir öğrenme ve öğretme yaklaşımını yansıtır. Yetişkinler, öğrenmek istedikleri konuyu ve nasıl öğreneceklerini ihtiyaçlarına göre seçebilmekte ve sürecin devamlılığından sorumlu olabilmektedirler. Kişisel merak ve ihtiyaçların yanı sıra **yetişkin öğrenimi, mevcut sosyokültürel bağlamdaki demografik, teknolojik ve küreselleşmeye bağlı unsurlardan etkilenir**.⁴

Önceki paragraflarda da belirtildiği gibi, bireylerin öğrenmeyi deneyimlediği pek çok yöntem ve ortam bulunmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim türleri, güncel literatüre göre üç alt başlıkta sınıflandırılmaktadır:

Formal (örgün) eğitim, yapılandırılmış ve planlanmış bir müfredata sahip, bir kurum bünyesinde yürütülen, temel akademik eğitimidir. Öğrenme süreci genellikle değerlendirilir, notlandırılır ve sertifika ile belgelendirilir.

² Merriam, Sharan B. & Brockett, Ralph G. (2007). The Profession and Practice of Adult Education: An Introduction. Jossey-Bass, 2007, 3-8.

³ International Standard Classification of Education (ISCED 1997): <https://unevoc.unesco.org/home/TVETipedia+Glossary/filt=all/id=41> 08.08.2022.

⁴ Baumgartner, Sharan B. Merriam, Rosemary S. Cafarella, Lisa M. (2007). Learning in adulthood : a comprehensive guide (3rd ed.). San Francisco: Jossey-Bass, 7.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Formal olmayan (yaygın) eğitim, bir hedef grubun belirli öğrenme hedeflerine ulaşması için tasarlanmış, planlı ve yapılandırılmış öğrenme imkanlarıdır. Öğrenme, sınıf içinde veya dışında, toplum merkezlerinde, müzelerde, sanat merkezlerinde ve açık havada sürece uygun herhangi bir yerde gerçekleşebilir. Formal olmayan eğitim genel olarak **öğrencilere odaklanır, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları için duyarlı ve esnek bir yapıdadır, ayrıca bireylerin ve toplumların değişen koşullarına uyulanabilir.**⁵

Informal (resmi olmayan) eğitim, yapılandırılmış ortamların dışında günlük yaşam akışında, öğrencilerin ve eğitimcilerin gündelik hayattaki sorunlarla ve temel ihtiyaçlarla meşgul oldukları ve yeni bilgiler edindikleri devam eden öğrenme sürecini ifade eder. Informal eğitim gözleme ve keşfe dayalıdır. Deneme ve yanılmanın öğrenme süreci için çok önemli olduğu kabul edilir. Yaşamın her alanında (aile, arkadaş veya çalışma ortamında) gerçekleşir ve sınıf, devam zorunluluğu veya not yoktur.⁶

Dünya Bankası'nın "**İşin Değişen Doğası**" konulu 2019 Dünya Kalkınma Raporu'na göre **uyum sağlama, eleştirel düşünme, problem çözme, merak ve yaratıcılık** işgücü piyasası tarafından oldukça değer verilen bilişsel ve sosyo-davranışsal becerilerdir. Bu durumda yetişkin eğitim programları, olgun yaştaki çalışanların becerilerini güncelleyip geliştirmeleri ve çalışma hayatlarının geleceği için uyum sağlama yetilerinin desteklenmesi için gereklidir.⁷

Teknolojik gelişmeler ve toplumsal dönüşümler sonucunda **yaşam boyu eğitim herkes için kaçınılmaz ve bunun yanı sıra ulaşılabilir hale gelmiştir.** Ulusların ve ülkelerin geleceği için yetişkinlerin eğitimi de çocukların ve gençlerin eğitimi kadar önemlidir. Bu nedenle eğitim sadece okul

⁵ Grajcevcı, Albulene & Shala, Arif. (2016). Formal and Non-Formal Education in the New Era, *Action Researcher in Education*, issue 7, 120.

⁶ Cross, J. (2007). Informal learning: Rediscovering the natural pathways that inspire Innovation and Performance. San Francisco: Pfeiffer, 16-17.

⁷ World Bank World Development Report 2019: The Changing Nature of Work. 72-82, available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf> / 10.08.2022.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ortamıyla ya da sadece çocukluk ve gençlik dönemindeki öğrenmelerle sınırlandırılmaz. Ayrıca, bilgi birikimi, hayat ve iş deneyimi öğrenmede büyük bir fark yaratır ve çoğu yetişkin genellikle öğrenmek için kendi kendini motive edebilmektedir. Hayat deneyimi ve bilgi edinme ihtiyacı, öğrenme için bir temel sağlar.

Yetişkin eğitimi tüm bu özellikleriyle geleneksel ve kurumsallaşmış eğitimden ayrılır ve '**andragoji**' olarak da adlandırılır. Yetişkin eğitimi alanındaki öncü katkılarıyla tanınan eğitimci Eduard C. Lindeman, eğitimin hayat ile uyum içinde olması, akademik ve mesleki olmayan tasarımlardan oluşması, gerçek hayata, öğrenenlerin ihtiyaç, ilgi ve deneyimlerine odaklanması gerektiğine inanırdı.

Lindeman'ın belirttiği üzere, "Eğitim bilinmez bir gelecek için hazırlık değil, hayatın kendisidir... **hayat tümüyle öğrenmekle ilgilidir, eğitim bu nedenle sonu gelmez bir yolculuktur.** Bu yeni kavramın yetişkin eğitimi olarak tanımlanmasının nedeni, yetişkinlerle sınırlandırılması değil, yetişkinlik ve olgunluk kavramları tarafından sınırlarının belirleniyor olmasıdır."⁸

1.2 Yetişkin Eğitiminde Deneyimsel Öğrenme

Deneyimsel öğrenme, bireylerin "**yaparak öğrendiği**" ve deneyimleri üstüne derinlemesine düşündüğü katılımcı bir süreçtir. Deneyimsel öğrenme etkinlikleri arasında uygulamalı deneyler, stajlar, pratikler, saha gezileri, yurtdışında eğitim, araştırma, kısa veya uzun vadeli projeler, değişim programları ve daha fazlası yer alabilir. İyi planlanan, takip edilen ve değerlendirilen deneyimsel öğrenme programları, **disiplinler arası öğrenmeyi, sosyal katılımı, mesleki gelişimi, kültürel farkındalığı, liderlik becerilerini ve diğer mesleki ve entelektüel becerileri destekler.**⁹

David Kolb, deneyimsel öğrenmeyi açıkladığı modelini 1984 yılında yayınladı ve teorisini **dört aşamalı bir öğrenme döngüsü** ve **dört farklı**

⁸ Lindeman, Eduard (1926). The Meaning of Adult Education, New York: New Republic, 4-5.

⁹ Kolb, A. David (2015). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development [2 ed.], New Jersey: Pearson FT Press, 1-5.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

öğrenme biçimi olmak üzere iki düzeyde ayrıntılandırdı. Kolb'un teorisi temel olarak **öğrencinin bilişsel süreçleriyle** ve yeni deneyimlerin yeni kavramlar geliştirmesiyle ilgilidir. **Etkili öğrenme, dört aşamalı bir döngüyle gerçekleşir:** (1) **somut bir deneyim** yaşamak, ardından (2) bu deneyimin **gözlemlenmesi** ve **üzerinde derinlemesine düşünülmesi**, (3) **soyut kavramların** (analizin) ve **genellemelerin** (sonuçların) oluşumuna yol açar ve bunlar (4) gelecek yaşantıda etkin olarak tecrübe edilir ve böylece yeni deneyimler ortaya çıkar.

Tablo 1: Kolb'un Öğrenme Döngüsü¹⁰

Kolb, farklı insanların doğal olarak farklı biçimlerde öğrendiğini açıklar. Bir kişinin öğrenme biçimini etkileyen sosyal çevre, eğitim deneyimleri veya bireyin temel bilişsel yapısı gibi çeşitli faktörler vardır. **Yapılacak bir iş karşısındaki tutumumuz, duygusal tepkilerimiz, düşünce şeklimiz veya hislerimiz benzersizdir.** Bazı insanlar bir eylemi aktif olarak deneyimlemeyi tercih eder, yani doğrudan o eylemi yapar. Bazıları ise gözlem yaparak eylem üstüne düşünmeyi tercih eder, yani eylemi sadece izler. Yeni bir

¹⁰ Kaynak: Kolb, A. David (2015). *Experiential Learning*, p.1-5 kitabındaki verilere dayanarak hazırlanmıştır.

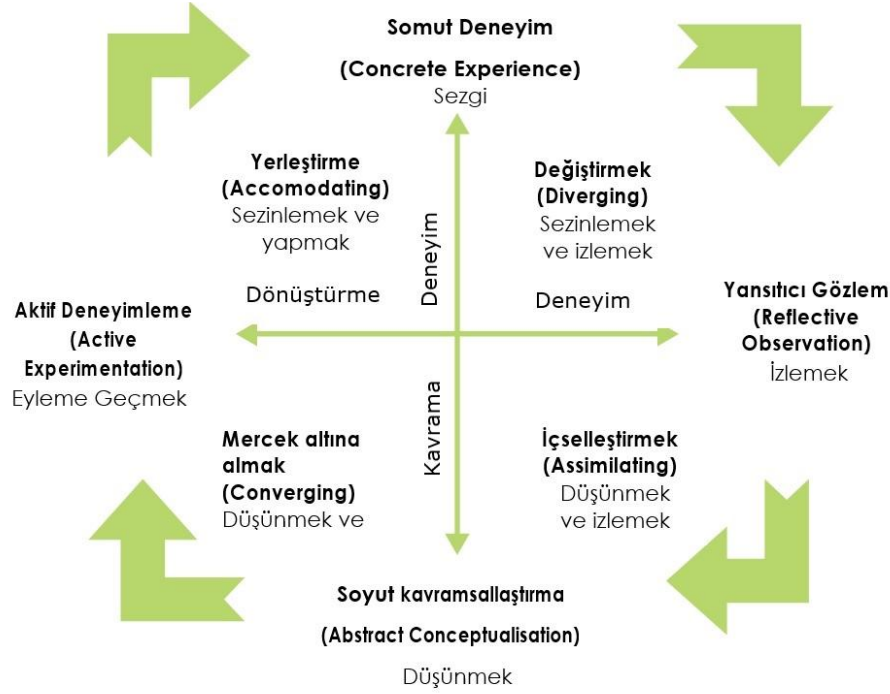

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

deneyimle karşılaştığımızda nasıl tepki vereceğimizi düşünmeye başlarız ve öğrenme biçimimiz nihayetinde verdiğimiz bu tepkilerin bir ürünüdür.¹¹

Yetişkinlerin öğrenme sürecine yardımcı olmak için bir eğitimcinin, eğitim içeriğini her öğrencinin kendi öğrenme biçimine uyarlanabilecek şekilde tasarlayabilen ve uygulayabilen bir kolaylaştırıcı rolüne sahip olması gereklidir. **Öğrenme sürecini yönetmek, öğrencilerin desteklenmesini, uygun kaynakların ve fiziksel güvenliğin sağlanmasını gerektirir.** Süreçte öğrenme olanaklarını tanımak ve teşvik etmek, karşılaşılan zorluklarla ilgilenmek ve bunlara çözümler önermek, öğrencinin öğrenme süreciyle anlamlı bir ilişki kurmasına ve bu süreçten gerçekten zevk almasına yardımcı olur.¹²

Tablo 2: Kolb'un Deneyimsel Öğrenme Döngüsü¹³

¹¹ McLeod, S. A. (2017, Oct 24). Kolb - learning styles, available at:

<https://www.simplypsychology.org/learning-kolb.html> / 15.08.2022.

¹² <https://www.bu.edu/ctl/guides/experiential-learning/> / 15.08.2022.

¹³ Kaynaktaki tablodan uyarlanmıştır: Kurt, Serhat (2020) 'Kolb's Experiential Learning Theory and Learning Styles',

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

1.3 Yetişkin Eğitimi için Kapsayıcı Bir Yaklaşım

Yetişkin eğitiminin, ücret artışları, sağlığa faydaları, etkin yurttaşlık, sosyal değerler ve ailevi fırsatların artması gibi pek çok olumlu etkisi vardır.¹⁴ Bu durum her ne kadar bütün yetişkinler için geçerli olsa da, dezavantajlı grupların yetişkin eğitime katılmasıyla çarpıcı değişimler söz konusu olmaktadır.

Yetişkinlikte dezavantaj kavramı farklı toplumlarda farklı bağlamlarda ve farklı bakış açılarıyla ele alınabilmektedir.

Step Up projesi kapsamında kullanılan dezavantajlı yetişkin kavramı, 18 yaşından büyük, yaş, cinsiyet, beceri, uyruk, etnik köken, sağlık durumu, gelir, din, inançlar ve cinsel yönelim gibi çeşitli faktörler nedeniyle olası dezavantajlarla karşı karşıya olan bireyleri ifade etmektedir. Kavramı nasıl tanımladığımızı bağlı olarak, her yetişkin dezavantajlı duruma gelme potansiyeline sahiptir.¹⁵

Yetişkin eğitimi söz konusu olunca, “**kapsayıcı bir eğitim**” yaklaşımı esastır. Öğrenenler zorluklarla karşılaşsalar da, hayatlarında faydalı ve pratik etkileri olacak programlara katılabilmelidirler. Kapsayıcı eğitim yaklaşımı öncelikle öğrencilerin fiziksel, bilişsel, akademik, sosyal ve duygusal yönlerden farklılıklarını ve çeşitliliğinin kabul eder, anlamaya çalışır ve eğitim programını bu özelliklere göre uyarlamaya çalışır. Tüm öğrencilerin kapsanması, kapasitelerine uygun bilgilerin verilmesi ve desteklendiklerinin hissettirilmesi de son derece önemlidir.¹⁶

<https://educationaltechnology.net/kolbs-experiential-learning-theory-learning-styles/>
16.09.2022.

¹⁴<https://www.theguardian.com/public-leaders-network/2013/dec/12/councils-adult-education-learning-communities> / 15.08.2022

¹⁵ Wave: Working With Adults Who Are Vulnerable – A Comparison Of Curricula, Policies And Constructions - Final Report, 3-6: <https://www.researchgate.net/publication/237048447> /15.08.2022.

¹⁶ Dale McManis, Lilla. <https://resilienteducator.com/classroom-resources/inclusive-education> /15.08.2022.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

1995'te Kopenhag'da düzenlenen **Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesinde**, kapsayıcı toplum, hakları ve sorumlulukları olan tüm bireylerin etkin katılım sağlayabildiği bir toplum, yani **"herkesi kapsayan bir toplum"** olarak tanımlanmıştır. (Birleşmiş Milletler, 1995, prg.66). Kapsayıcı toplumlar, çeşitliliği dikkate alan ve insanların siyasi, ekonomik ve sosyal hayata etkin katılımını kolaylaştıran mekanizmalara sahiptir. Bu toplumlar, ırk, cinsiyet, sınıf, kuşak ve bölgesel farklılıkları aşmak için **herkese eşit fırsatlar sunar**. Ayrıca, **herkesin potansiyelini gerçekleştirerek yaşamasını** sağlar. Sosyal içerme, toplumda bireylerin esenliklerini, güven ve aidiyet duygularını ve birbirleriyle olan etkileşimlerini eş zamanlı olarak geliştirir.¹⁷

Dünya Bankası, sosyal içerme kavramını **"bireylerin ve grupların topluma dahil olma koşullarının iyileştirilmesi"** olarak tanımlamıştır. Dünya Bankası'nın, **"Sosyal içermenin önemi: Ortak refahın temeli"** raporunda, **"Sosyal içerme, insanın esenliği, ortak refah ve sosyal adaletle ilgilidir"** denilmektedir. Sosyal içermeyi teşvik etmek ise, ticari piyasalarda, hizmetlerde ve yaşam alanlarında, yani birbiriyle ilişkili üç alanda kapsayıcılık olmasını amaçlar.¹⁸

'**Kimse Geride Kalmasın**' ilkesi, UNESCO'nun **2030 Sürdürülebilir Kalkınma Planı**'nın tanımlayıcı özellikleri arasındadır. İklim değişikliğinin sonuçları, dezavantajlı nüfusu olumsuz bir şekilde etkilemekte ve eşitsizlikler daha da artmaktadır. 2030 Planı, tüm insanların haysiyet ve eşitlik içinde potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri barışçıl, adil ve kapsayıcı bir toplum imgelemektedir. Eşitsizliğe karşı verilen mücadeleyle, yoksulluğu ortadan kaldırılmasını, Dünyanın korunmasını ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlanmasını amaçlamaktadır.

¹⁷<https://www.un.org/development/desa/socialperspectiveondevelopment/issues/social-integration.html>

¹⁸ World Bank (2013), *Inclusion matters: The foundation for shared prosperity*, New Frontiers of Social Policy , 51-53:

<http://documents1.worldbank.org/curated/en/114561468154469371/pdf/Inclusion-matters-the-foundation-for-shared-prosperity.pdf> /15.08.2022.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Kapsayıcı toplumlar oluşturmak, çok uluslu toplulukların amaçlarından biri ve çağdaş hümanizm yaklaşımının önemli bir bileşeni olagelmıştır. Kapsayıcı bir toplum, her bireyin etkin bir role sahip olduğu ve herkesin tam anlamıyla kapsandığı bir toplumdur. Böyle bir toplum **hakkaniyet, eşitlik, sosyal adalet, insan hakları ve özgürlükler** gibi temel değerlere, **hoşgörü** ve **farklılıkları kucaklama** ilkelerine dayanır. Kapsayıcı bir toplum, tüm vatandaşlarının yaşamlarını etkileyen ve ortak geleceklerini şekillendiren karar alma süreçlerine katılımlarını mümkün kılan elverişli yöntemlere ihtiyaç duyar.¹⁹

Uyumlu bir sosyal yapısı olan bir toplumda, tüm grupların aidiyet, sosyal katılım, kapsanma, tanınma ve kabul görme ihtiyaçları karşılanır. Sosyal uyuma sahip toplumlarda nüfus demografik olarak homojen özelliklere sahip olmasa bile, çeşitlilik olgusu yüksek oranda kabul görmektedir. **Sosyal uyum ortamı, dezavantajlı grupların toplumda aktif rol almasına zemin sağlamaktadır.**

Yetişkin eğitiminin olumlu sonuçları göz önüne alındığında, dezavantajlı bireylere yönelik kültür ve sanat etkinlikleri tasarlamak ve sunmak insanları bir araya getirme, değerlere ve ilkelere saygılı kapsayıcı ve yaratıcı bir ortam yaratma ve katılımcıların güçlendirilmesini sağlama potansiyeline sahiptir.

¹⁹ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/social-inclusion> /13.09.2022

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

2. BÖLÜM

Dezavantajlı Gruplardaki Yetişkin Bireylerin Eğitimi için Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Araç Olarak Kullanılması

2.1 Kültür ve Sanatın Fiziksel ve Duygusal İyilik Hali Üstündeki Etkileri

Kültürel ve sanatsal etkinlikler dezavantajlı grupları duygusal, zihinsel ve bedensel olarak desteklemek için oldukça etkili araçlardır. Sanat, bireylerin gizli kalmış duygu ve korkularını sözlü iletişim dışında farklı yollarla ifade etmelerine yardımcı olur. **Duyguları keşfetmek zihinsel sağlık, rahatlama, davranış yönetimi üstünde olumlu etki ederken sosyal beceri, özgüven ve bilişsel yetilerin gelişmesine de yardımcı olur.** Kültür ve sanatın bir araç olarak kullanıldığı kamusal etkinliklerin düzenlenmesi yaratıcılığı, üretkenliği, farkındalığı, kültürel girişimciliği arttırarak kimliği, özgünlüğü, kültürel çeşitliliği ve ulusal kalkınmayı geliştirebilmektedir.

Birçok bilimsel araştırma, sanatın kişiliğin özünün anlaşılmasını sağlayan duygu ve düşünceleri ifade etmede kullanılan bir tür dil olduğunu ileri sürmektedir. Görsel sanatlar, yazı, müzik, drama, dans ve hareket gibi sanat dalları, bireylerin, özellikle de dezavantajlı bireylerin kendilerini ifade edebilmeleri ve duygularını özgürce ortaya koyabilmeleri için yaratıcı bir araç görevi görebilirler.

Jill Leckey'e (2011) göre **sanat, ifadenin en içsel yoludur.** Bu ifadeye hizmet eden duygularını keşfetmeleri için bireylerin kağıt, boya, kalem, kil gibi sanat malzemelerini kullanmaları teşvik edilir.²⁰

²⁰ LECKEY, J. (2011). The Therapeutic Effectiveness of Creative Activities on Mental Well-Being: A Systematic Review of the Literature, Journal of psychiatric and mental health nursing, 18, 6, 501-509.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Jill Leckey (2011) ve Inger Öster (2014)²¹, zihinsel ve fiziksel iyilik hali için yaratıcı etkinliklerin faydaları olduğunu öne sürmüşlerdir. Yaptıkları çalışmalar, yaratıcı faaliyetlerde bulunmanın **stresi ve depresyonu azaltabileceğini** ve kronik hastalıkların beraberinde gelen yükleri hafifletmek için yardımcı bir araç olarak hizmet edebileceğini göstermiştir.

Yaratmak, iletişim kurmak, duygularını ve ihtiyaçlarını ifade etmek ve sembolize etmek, bireylerin fiziksel ve duygusal iyi oluşları için gereklidir. Stresi azaltıp, beden, zihin ve ruhu bütünleştiren yaratıcı faaliyetler, bireyleri olumlu yönde etkiler. Ayrıca, uzmanların da belirttiği gibi, sanatın **yeni sosyal beceriler geliştirme**, hayat deneyimleri karşısında **zorlukları yenme gücü kazanma**, ve fiziksel ve duygusal acılar, zorlayıcı durumlar, ve ölüm gibi **geçmiş travmaların üstesinden gelmeye** yardımcı olma gibi faydaları vardır.

Konu üstüne yapılmış bazı bilimsel çalışmalar şunlardır:

2021 yılında Laia Delfa-Lobato ve meslektaşları, sanatsal ve kültürel faaliyetlerin bilişsel bozukluğu olan bireyler üzerindeki faydalarını araştırmışlardır. Yapılan incelemede araştırmacılar, farklı veri tabanlarından alınan 145 çalışmadan elde edilen kanıtlarla kültür ve sanat etkinliklerinin faydalarını araştırmaya odaklanmışlardır. Çalışmalar çeşitli kültür ve sanat etkinlikleri içermektedir. Ayrıca bu etkinlikler, farklı süre ve sıklıkta gerçekleştirilmişlerdir.

Yirmi sekiz çalışmada yöntem olarak **müzik terapisine** yer verilmiştir. Yedi araştırmada, bireylerin duygusal ve sosyal varlıklarını keşfetmeleri için bir araç olabilecek **tiyatroya (gösteri sanatlarına)** yer verilmiştir. Altmış yedi çalışmada inceleme konusu olan **görsel sanatlar** ise en çok tercih edilen

²¹ ÖSTER, I. (2014) Art Therapy During Radiotherapy – A Five-Year Follow-Up Study With Women Diagnosed With Breast Cancer, The Arts in Psychotherapy, 36-40

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ve uygulanan terapi yöntemi olmuştur. İki klinik çalışmada ise seramik etkinliklerine odaklanılmıştır. Kırk dört çalışmaya **dans terapisi** dahil edilmiştir. Üç çalışmada **edebi sanatlara** değinilmiş, ve dokuz makalede **hikaye anlatıcılığından** bahsedilmiştir. Son olarak, onüç klinik çalışma ve incelemede bir veya birden fazla yöntemle yapılan sanat terapilerine yer verilmiştir.

Tüm bu çalışmalar, **sosyal becerilerde** (sosyalleşme, iletişim, özgüven), **bilişsel becerilerde** (apati, üzüntü, ajitasyon, kaygı ve depresyon durumlarında iyileşme), **yaşam kalitesinde, duygusal ve fiziksel iyilik hallerinde** önemli terapötik gelişmelerin olduğunu göstermiştir.²²

Rosie Perkins'in 2021'de Birleşik Krallık'ta yürüttüğü, sanatı **sosyal etkileşimle** ilişkilendirdiği çalışma kapsamında yapılan değerlendirme anketine 5892 yetişkin katılmıştır. Sonuçlara göre, anketi yanıtlayanların %82'si, uygulanan çalışmalar sırasında sosyal olarak etkileşimde hissettiklerini ifade etmişlerdir. Çalışma bulgularına göre, "Sanatla uğraşmak Birleşik Krallık'taki yetişkinler arasındaki sosyal etkileşimi çeşitli yollardan desteklemektedir. Ayrıca sanatın, sosyal halk sağlığını desteklemede etken rol oynadığına dair geniş kapsamlı kanıtlar sağlanmıştır."²³

2018'de Anita Jensen, ruh sağlığına ve iyilik haline katkıda bulunmak için için sanat uygulamalarının kullanılması üstüne bir çalışma yayınladı. Jensen çalışmasında, sanat uygulamalarına katılmanın psikolojik ve fiziksel sağlık

²² Lobato, L. (2021) Benefits of Cultural Activities on People With Cognitive Impairment: A Systematic Review, *Frontiers in Psychology*, 25.10. 2021

Ek bilgi: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.762392/full#supplementary-material>
20.08.2022

²³ Perkins R. (2021) Arts Engagement Supports Social Connectedness in Adulthood: Findings from the HEartS Survey

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

sorunlarının iyileşmesine faydasına odaklanan yirmi çalışmayı gözden geçirdi.²⁴

Tüm bu çalışmaların sonucunda, **kültür ve sanat etkinliklerinin bireylerin zihinsel, duygusal ve fiziksel iyilik hallerine katkı sağlayacağı** söylenebilir. İnsanlar kültür ve sanat etkinlikleri aracılığıyla kendilerini daha iyi tanıyabilirken, duygu ve ihtiyaçlarını tanımlar hale gelebilir, özgüvenlerini geliştirerek hayata karşı motivasyonlarını artırabilirler.

2.2 Dezavantajlı Grupların Toplumsal Hayata Dahil Edilmesini Desteklemek için Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Kullanılması

Sanatsal ifade, insanlara kendilerini ifade etmeleri için benzersiz bir araç sunar, kültürel ve toplumsal hayata dahil olmaları için destek sağlar. **Çatışma sonrası ve afet sonrası durumlarda iyileştirici etkisi de olan** kültür ve sanat eğitiminin, sosyal ve kültürel anlamda geniş bir etki alanı bulunmaktadır.

Sanat eğitimi formal olmayan (yaygın) eğitim yöntemleri ile birleştirmek kapsamlı bir öğrenme ortamı sağlar. Sanatsal ve kültürel faaliyetler, **duyguları açığa çıkarma ve ifade etme, dostluklar kurma ve toplulukları ortak bir barış vizyonu etrafında birleştirme** potansiyeline sahiptir. Bu faaliyetler sayesinde stres atmamak ve hayatı sürdürmek mümkün olur. Sanatsal ifade bireyin toplumsal hayata dahil olması ve bu hayatın içinde varlığını sürdürmesi için zemin hazırlar, barış temin ederken gerilim ve çatışmayı önler.²⁵

²⁴ Jensen A. (2018) The Use of Arts Interventions for Mental Health and Wellbeing in Health Settings, Perspectives in Public Health, 30.04.2018.

²⁵ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/social-inclusion> /13.09.2022

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Pek çok araştırma, sanatsal ve kültürel etkinliklerin dezavantajlı grupların toplumsal hayata dahil edilmesini (sosyal içermeyi) desteklemekte faydalı olduğunu göstermektedir. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanına göre (2016) **sosyal içirme**, “fırsatları, kaynaklara erişimi, sivil hakların saygıyla karşılanarak ifade edilmesini kolaylaştıran, özellikle dezavantajlı kişiler için topluma katılım koşullarını iyileştiren bir süreç” olarak tanımlanmaktadır.²⁶

Japonya Kültürel İşler Ajansı ve Kyushu Üniversitesi Ortak Araştırma Ekibi (2021) tarafından yürütülen yakın tarihli bir araştırmada, "**kapsayıcılık**" "**çeşitliliğin içinde birlik**"²⁷ olarak tanımlanmaktadır. Kapsayıcılık aynı zamanda, bütünleştirme ve kabul etme kavramlarıyla da ilişkilendirilerek açıklanabilir.²⁸

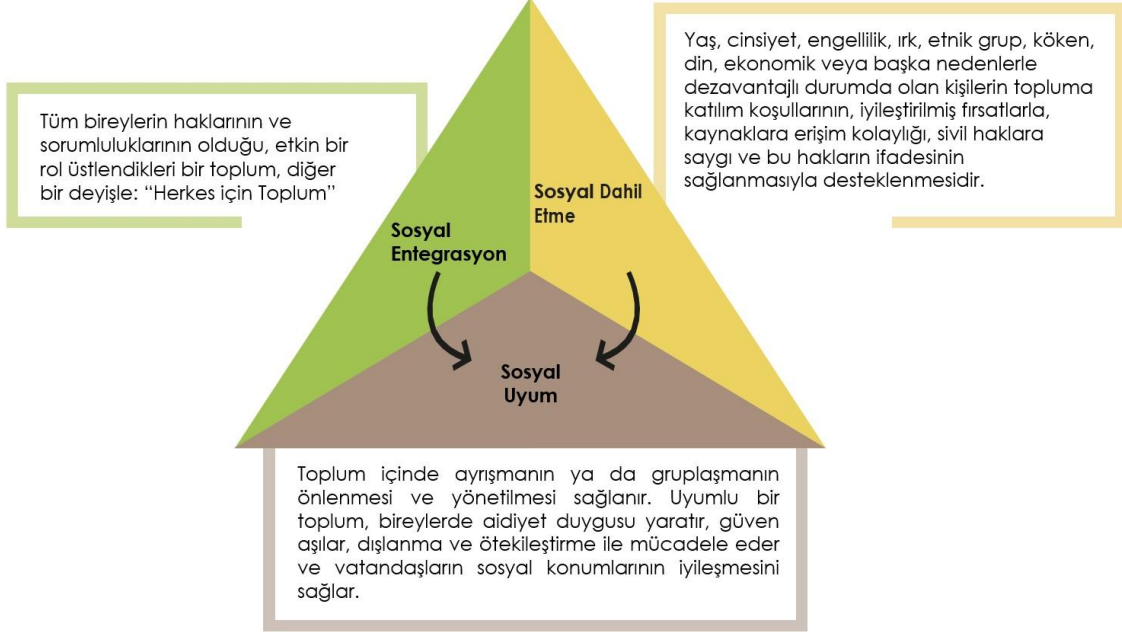
²⁶ United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2016). Leaving no one behind: the imperative of inclusive development (s.1-22). New York: United Nations. Retrieved from <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/full-report.pdf>

²⁷ The Agency for Cultural Affairs of Japan & Kyushu University Joint Research Team. (2021). Social Inclusion through Culture and the Arts: A Handbook for Beginners [Ebook]. Retrieved from http://www.sal.design.kyushu-u.ac.jp/pdf/Handbook_for_Beginners_SAL.pdf

²⁸ Koppers, P. (2004). Disability and contemporary performance. New York: Routledge.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Tablo 3²⁹

Alain de Botton ve John Armstrong'un "Terapi olarak Sanat" (2013) adlı kitabında, sanatın dezavantajlı grupların topluma dahil edilmesinde ve bireylerin sosyal yaşamı ve iyilik halleri üstünde olumlu etkisi bulunduğu değerlendirilmektedir:

*"Sanat, deneyimlerin meyvesi sayılabilir ve yaşantıların hatırlanmasını ve yenilenebilir olmasını sağlayabilir. Değerli anıları ve sezgilerimizi saklayabilecek bir araçtır. (...) Üzüntünün sağaltımına imkan tanır: **Sanatın iyi bir yaşamda önemli bir yeri vardır.** (...) Dengeleyici bir görev üstlenir. Sanat, iyi yönlerimizi olağanüstü bir şekilde yansıtır. (...) **Dengemizi ve ideal olasılıkları bulmamız için yol gösterir.** (...)*

²⁹ Kaynaktaki tablodan uyarlanmıştır: Birleşmiş Milletler, Ekonomik ve Sosyal İşler Ofisi. (2016). Geride Kimse Kalmamasın: Kapsayıcı kalkınmanın zorunluluğu (pp. 21). New York.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Kendimizi tanımamızı sağlar. Zorlayıcı olanı ifadeye dökmemize yardımcı olur.”³⁰

Kültür ve sanat etkinlikleriyle uğraşmak **sosyal olarak etkileşimde olmamıza yardımcı olur**. Bireylerin yalnız kalmak yerine, sosyal olarak etkileşimde olmaları **kamu sağlığı için de yararlı olabilir**. 2010 yılında Ed Hall, Bilişsel Engellilik Araştırmaları Dergisinde “Bilişsel Engelliler İçin Sosyal İçerme ve Aidiyet için Alanlar” başlıklı bir makale yayınladı. Makale, bilişsel engelli bireyleri “sosyal olarak dışlanmış” olarak tanımlamakta ve bu dezavantajlı grup için sosyal içerme politikaları araştırmaktadır. Çalışma, çeşitli kültür ve sanat etkinliklerinin bilişsel ve fiziksel sağlık sorunlarına fayda sağlayabileceğini vurgulamaktadır.

Hall kanıta dayalı sağlık uygulamalarından, iyilik haline katkı sağlamak için yapılan şiir, edebiyat, dans, şarkı söyleme, müzik, görsel ve yaratıcı sanatlar vb.gibi katılımcı sanatsal etkinliklerle ilişkili 20 bilimsel makale incelemiştir. Sonuçlar sanatsal ve kültürel programların zihinsel ve fiziksel sağlığı iyileştirmek için **etkili ve uygun maliyetli** yöntemler olduğunu göstermektedir. Özel olarak yapılandırılmış sanatsal ve kültürel etkinliklere dahil olmak, fiziksel semptomların yoğunluğunu azaltabilmekte ve ruh sağlığı sorunlarında iyileşme sağlayabilmektedir.³¹

2019 yılında, Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi, sanatsal ve kültürel faaliyetlerin faydalarına ilişkin bilimsel kanıtlar hakkında, ‘**Sanatın sağlık ve iyilik haline katkı sağladığına dair kanıtlar nelerdir?**’ adında kapsamlı bir rapor yayınlamıştır. Rapor 3,500 çalışma incelemiş ve “sanatın bilişsel ve fiziksel sağlık için potansiyel bir etkisi olabileceğini” göstermiştir.

³⁰ Botton A., Armstrong J. Art as Therapy, Phaidon Press, P:64-65 Oct 14, 2013

³¹ E. Hall, Spaces of Social Inclusion and Belonging for People with Intellectual Disabilities, Journal of Intellectual Disability Research, March 2010

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Dünya Sağlık Örgütü Sanat ve Sağlık girişiminden sorumlu olan Christopher Bailey, analitik psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung'dan alıntı yaparak, **yalnızlığın sadece insanların noksanlığı değil, mühim olanın ifade edilemeyişi olduğunu** ifade etmiştir. Bailey kültürel ve sanatsal etkinliklere katılmanın bireylerin günlük stresle başa çıkabilmelerine yardımcı olduğunu, fiziksel ve sosyal iyilik hallerine katkı sağladığını, zor hayat koşullarında bile anlamlı ve neşeli olana ulaşabilmelerine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Tedaviye ihtiyaç duyan bireyler ve onlardan sorumlu hasta bakıcıları için, hatta sağlıklı bireyler için bile bu faydalar çığır açıcı etkiye sahip olmaktadır.³²

Yukarıda belirtilen rapor, sanatın sağlığı geliştirmek, çeşitli zihinsel ve fiziksel sağlık durumlarını iyileştirmek ve korumak, yaşam boyunca ortaya çıkan akut ve kronik durumları tedavi etmek ya da yönetmek için potansiyel olarak öneme sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Araştırma çeşitli sanatsal etkinliklere değinirken, hastanelerden aile sağlık merkezlerine, evlere varıncaya dek birbirinden farklı ortamlarda uygulanan programları incelemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü raporu serbest pilot çalışmaları, randomize denetimli deneyleri, küçük ölçekli kesitsel araştırmaları, uzun vadeli milli çalışmaları, bireysel vaka incelemelerini ve topluluk çapında yürütülmüş etnografik çalışmaları incelemiştir. Genel olarak bu incelemenin sonuçları, sanatın zihinsel ve fiziksel sağlık üzerindeki büyük bir etkisi olduğuna ve sanatın **sosyal etkileşimi ve sosyal içermeyi desteklediğine** işaret etmektedir.

Araştırma ikincil olarak, tam bir çözümü bulunmayan durumlara odaklanmaktadır. Sanat, **bütüncül bir bakış açısıyla** ve şu anda elverişli bir

³²<https://newsrnd.com/news/2022-07-30-christopher-bailey--head-of-the-who-art-and-health-initiative--%22participating-in-art-has-a-healing-dimension%22.Hk3fd4maq.html> 20.08.2022.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

çözümü bulunmayan zor veya karmaşık sorunları çözmeyi vaat etmektedir.

Çalışmanın üçüncü bir boyutu ise, bulguların **sanatsal girişimlerin etkenliğini ve ekonomik faydalarını** gösteriyor olmasıdır. Bazı sanat girişimleri, olası sağlık müdahalelerinden çok daha pratik ve kârlı olmuştur.³³

Dezavantajlı yetişkinler, sanatsal etkinliklere katılarak **karar vermeyi ve ilişki kurmayı** gerektiren süreçlerde yer alabilirler. Böylece başkalarının onlar adına kararlar verdiği edilgen bir pozisyondan, kendileri adına etken rol aldıkları bir konuma geçebilirler. Bu bağlamda, sanatsal etkinlikler, sosyal etkileşimlerde katılımcı bir yaklaşım benimseyerek, yaşanan iletişimsizlik durumlarıyla mücadeleye katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak gerçekleştirilen kültürel ve sanatsal faaliyetlerin olumlu etkileriyle, **kamusal alanda toplumsal bir dönüşüm için** sanat aracılık yapabilir. Bu faaliyetlerdeki etkileşimler, bir takım sosyal becerilerin (örneğin karar verme, işbirliği, demokratik tartışma vb.) güçlenmesini, böylelikle **sosyal alışverişin hareketlenmesini ve toplumsal sınırların ölçülmesini** sağlayabilir.

Fox ve Macpherson'a (2015) göre, dezavantajlı bireyler etkinlikler sırasında kendileri gibi olmayan bireylerle birlikte çalıştıklarında, iki farklı sosyal grup arasında köprü oluşmakta ve çalışmaların etki alanı daha geniş olmaktadır.³⁴

³³ Fancourt D, Finn S. What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2019 (Health Evidence Network (HEN) synthesis report 67), p.52-53, available at: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289054553> 20.08.2022

³⁴ Fox, A., & Macpherson, H. (2015). Inclusive arts practice and research. London: Routledge. Taylor & Francis Group.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

İyileştirici özelliğinin yanı sıra sanatsal etkinlikler, edilgenlik yerine aktif katılımı teşvik eder ve **kapsayıcı bir ortam oluşmasını** sağlayabilir. Dezavantajlı bireylerin terapi amacı dışında yaratıcı eylemlerde bulunabileceğini mümkün görmeyen ayrımcı bakış açısını yıkmak amaçlanmaktadır.³⁵

³⁵ Rix, P. (2003). 'Anything is Possible': The Arts and Social Inclusion. Policy Futures In Education, 1(4), 716-730. doi: 10.2304/pfie.2003.1.4.8

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3. BÖLÜM:

Bir Eğitim Yöntemi Olarak Dezavantajlı Gruplar İçin Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Uygulanması

Bir etkinliğin nasıl tasarlandığı şüphesiz sürecin niteliğine ve verimliliğine etki eder. Profesyonellerin kim olacağı, hangi hedef kitle ile çalışılacağı ve katılımcıların etkinliğe ne ölçüde katılım göstereceği değişkenlerden sadece bazılarıdır. Eğitimcilerin hazırladıkları programa ne derece bağlı kalacakları veya uygulamada ne kadar esneklik tanıyacakları, ihtiyaç halinde bazı uyarlamalar yapmanın mümkün olup olmadığını belirlemek de önemlidir.

Etkinliğin düzenlenmesi sırasında göz önüne alınması gereken en önemli konulardan biri de **hedef kitleye nasıl ulaşılabileceğidir**. Açık bir çağrı yayınlayıp, başvuruları değerlendirmek bir seçenek olsa da, profesyoneller veya bu hedef grubun üyeleriyle halihazırda teması olan kişiler aracılığıyla katılımcıları belirlemek de mümkündür.

Her kuruluşun hedef kitlesine ulaşmak için kullandığı farklı yöntemler olabilir. Çoğu zaman, hedef grupla çalışma deneyimi olan kuruluşların desteğini istemek gerekli olabilir. Eğitimciler, **etkinliğin uygulanması için profesyonellerden veya gönüllülerden yardım almayı da düşünebilirler**.

Tasarlanan eğitimin yüz yüze ya da çevrimiçi olarak gerçekleştirilmesi farklı ihtiyaçlar ve sonuçlar doğuracaktır. Eğitim programının süresi, oturumların sayısı ve uzunluğu, programın içeriği, katılımcı sayısı ve gerekli eğitim materyalleri gibi göz önünde bulundurulması gereken başka bileşenler de vardır.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Eğitmenlerin, etkinliğin değerlendirme aşamasını da hesaba katmaları gerekmektedir. Değerlendirmenin nasıl yapılacağına karar verirken hedef grupların ihtiyaçları ve beceri düzeyleri de dikkate alınmalıdır. Örneğin, bazı dezavantajlı gruplar söz konusu olduğunda mülakat yöntemi kullanmak, anket yapmaktan daha verimli olabilir. Ayrıca eğitimin hangi aşamasında (eğitim öncesi, sırasında ve sonrasında) değerlendirme yapılacağının da belirlenmesi gerekir.

El kitabının bu bölümünde yukarıda bahsedilen konular incelenirken, birlikte çalışılan dezavantajlı grupların özellikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulacaktır. Ayrıca, belirli dezavantajlı grupların katılacağı kùltür ve sanat etkinliklerinin nasıl tasarlanacağı ve uygulanacağı konusunda ipuçları ve yönergeler sunulacaktır.

Proje ortaklarının paylaştıkları deneyimler, projenin önceki aşamalarında pilot olarak gerçekleştirilen belirli kùltür ve sanat faaliyetlerine dayanmaktadır. Bu pilot çalışmalar sırasında uygulanan sanat disiplinleri özelinde önemli başlıklar paylaşılacaktır. Genel bağlamda, dezavantajlı bireyler için kùltür ve sanat etkinlikleri düzenlenmenin bileşenleri de özetlenecektir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.1 Evsiz İnsanlara Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

3.1.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması

Sanat temelli sosyal içerme ve formal olmayan eğitim uygulamaları çerçevesinde gerçekleştirilecek bir etkinliğin, herhangi bir dezavantajlı grup için "tasarlanmış" olması yeterli olmayıp, etkinliğin "**belirlenen dezavantajlı grubun katkısıyla, grubun özelliklerine göre tasarlanmış**" olması önem taşır. Bunun yanı sıra, etkinlikler katılımcı bir üslupla tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. Ayrıca organizasyona başlamadan önce, tüm konuların masa başı incelemesi ve ihtiyaç değerlendirmesi yapılmalıdır. Çünkü sosyal içerme kavramı hedef grubun gereksinimleri ve hassasiyetleri ışığında kavramsallaştırılmalı ve tanımlanmalıdır.

Yukarıda belirtildiği gibi, katılımcıların gereksinimlerinin yanı sıra ilgi, beklenti ve becerilerinin belirlenmesi hem süreç öncesinde hem de süreç boyunca ideal olarak hedef kitleye danışarak, hem de katılımcıların görüşlerine kulak vererek belirlenmelidir. İhtiyaçların, becerilerin ve beklentilerin değerlendirilmesinin ardından, gerekli araçların tespiti ve uygulamadaki potansiyel bütçe ve zaman sınırlamalarına göre uyarlanması gereklidir.

Katılımcılar, etkinlikten alabilecekleri maksimum faydayı elde edebilmek için tüm sürece dahil olmalıdırlar. Bu doğrultuda, esnek ve sistematik olarak düzenlenmiş bir eylem planına sahip olmak ve hedef kitle ile güven ve işbirliği ilişkisi kurmak çok önemlidir.

Evsiz bireyler, güvencesizlik ve istikrarsızlıkla karşı karşıya, temel sosyal haklardan ciddi anlamda mahrum kalmış bir gruptur. Katılımcıların kapasitelerine göre etkinliklerin zorluk seviyelerinin ayarlanması, devamlılığın sağlanmasında belli bir ölçüde etkili olacaktır. Bununla birlikte,

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

organizasyon hedef kitleye güven vermek ve iletişime zemin sağlamak adına şeffaf ve dikkatlice tasarlanmalıdır.

Özetlemek gerekirse:

- **Öncelikle katılımcılara sorun! Onlara ve geri bildirimlerine güvenin!**
- **Onlar adına tahminler yürütmekten ve karar vermekten kaçının!**
- **Sosyal olarak dışlanmış ve “verimsiz” olanların arka plana atılmasına müsaade etmeyin.**
- **Katılımcıların sürece aktif olarak katılımında bulduklarından, aynı zamanda karar verme aşamalarında girişimde bulunmaları için onları cesaretlendirdiğinizden ve bunu yaparken sınırlarına saygı duyduğunuzdan emin olun.**

3.1.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi

Evsizliğin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı bulunmamakla beraber, Avrupa Evsizlerle Çalışan Ulusal Örgütler Federasyonu FEANTSA, evsiz olma kavramının evi olmayanları ve çatısız, yetersiz, güvensiz konutlarda yaşayanları kapsayan geniş bir anlamı olduğunu savunmaktadır. FEANTSA, evsizlik kavramının tartışılabileceği ortak bir çerçeve sağlamak için evsiz olma ya da barınma mahrumiyeti anlamına gelen tüm deneyimleri kapsamaya çalışır:

- Çatısızlık (kötü koşullarda ve acil durum barınaklarında yaşamak);
- Evsizlik (evsizler barınağında, kadın evlerinde, göçmen çadır kamplarında yaşamak, kurumlardan tahliye olma durumunda olmak veya uzun süreli evsizlik desteği almak);
- Güvenli olmayan konutlarda yaşamak (garantisiz kiracılık koşullarında, tahliye veya şiddet tehdidi altında yaşamak);

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

- Elverişsiz konutlarda yaşamak (uygun olmayan, sağlıksız konutlarda veya aşırı kalabalık ortamlarda yaşamak).

İstikrarsız ve diğer insanlardan oldukça farklı yaşam koşullarında yaşayan kişilere ulaşmak ve onlarla etkili bir işbirliği kurmak oldukça zordur. Bu yüzden katılımcılara yaklaşırken, verimli sonuçlar alabilmek için bu durum dikkate alınmalıdır.

Evsizler söz konusu olduğunda, **acil barınma sağlayan kurum ve kuruluşlar aracılığıyla kendileriyle iletişime geçilmesi** önerilmektedir. Bu tür kuruluşlar, hizmetlerinden yararlanan kimselerle zaten düzenli bir iletişim içinde olacaklardır. Bu kuruluşlarla işbirliği yapmak, projeye hangi bireylerin katılmaya daha yatkın olduğunun anlaşılmasını sağlayabilir.

Bu kuruluşların sağlayacağı ortamlarda başvuru çağrıları daha görünür olabilir (duyuru panoları kullanılabilir, bir bilgilendirme toplantısı ya da atölye düzenlenebilir). Acil barınma planındaki evsiz insanlar için de böyle bir yöntem uygulanabilir.

Zorlu, güvensiz veya elverişsiz barınma koşullarında yaşayan ve hep aynı yerde ikamet etmeyen insanlar için çalışma, alternatif olarak sokakta gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte, bireysel olarak yapılacak bir girişimde, katılımcılarla sağlam bir ilişki kurmak oldukça zahmetli ve zaman alıcı hale gelebilecektir.

Dezavantajlı mahallelerdeki kamusal alanlarda gerçekleştirilebilecek eylemler, hedef kitlenin ilgisini çekebilir. Böyle bir etkinlikte eğer sokakta sürdürülen çalışmalar konusunda deneyimli başka bir kuruluşla birlikte hareket edilmiyorsa, etkinlik için yapılacak düzenlemeler için çok daha uzun zaman ayrılması gerekebilir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Son bir seçenek olarak, çevrimiçi bir açık çağrı gerçekleştirilmesi ve başvuruların değerlendirilmesi önerilebilir. Evsiz insanlarla iletişim kurmak zor olabilir, dolayısıyla bu hedef gruba yapılacak açık çağrılara düşük yanıt gelme olasılığı vardır.

3.1.3 Eğitim Programının Oluşturulması

Uygulama şekli ile ilgili olarak, etkinliğin yüz yüze yapılması tavsiye edilir. Hedef kitle, çevrimiçi bir bağlantının gerektirdiği teknolojik donanıma (internet bağlantısı, elektronik cihazlar) sahip olmayabilir.

Ayrıca yüz yüze etkileşimin faydaları, katılımcıların kapasitelerini ve iletişim becerilerini geliştirmeye yardımcı olacaktır. Bununla birlikte, olası bir pandemi dönemi gibi zor zamanlarda çevrimiçi oturumlar düzenleme seçeneği göz ardı edilmemelidir.

Kapsayıcı etkinlikler için doğru bir uygulama alanı seçmek, uygun metodolojiyi seçmek kadar önemlidir. Uygulama alanında, düzenlenecek kültürel etkinliğe uygun bir ortam sağlanması öğrenme sürecini olumlu anlamda destekleyecektir. Öğrenme ortamı, öğrenme sürecinde genellikle ihmal edilen bir unsurdur. Uygulama alanının toplu taşıma araçlarıyla ulaşılabilir, mahremiyete saygılı ve güvenli bir alan olduğundan emin olun. Uygulama alanı keyifli ve etkinliğin gereklerine uygun olduğu ölçüde, son derece dezavantajlı bir ortamdan gelen katılımcıların üstünde olumlu bir izlenim ve etkinliğe katılım için isteklilik yaratacaktır.

Eğitim programının süresi, seçilen öğrenme/kültür aracının zorluk düzeyine, ardından kapasite geliştirme ihtiyaçlarına, ayrıca katılımcıların mevcudiyetine ve istekliliğine göre belirlenmelidir. Bu parametrelere karşın, katılımcılar araçlara ve öğrenme süreçlerine ne kadar aşına olursa, etkinliğin etkisi de o oranda artacaktır. Bunun yanı sıra, katılımcılara yönelik

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

düzenlemeler, ihtiyaca göre ayarlanabilmeleri için mümkün olduğunca esnek olmalıdır.

Ayrıca bu hedef grubun, günlük yaşamlarının ve gelecek planlarının öngörülemesizliği dolayısıyla uzun bir sürece bağlı kalmaları zor olabilir. **Orta vadeli bir program sunmak ve gerekirse süreci uzatmak** uygun olacaktır. Etkinlik katılımcıların hevesini kırarak, zorlayıcı bir düzeyde olmamalıdır.

Bununla birlikte uzun vadeli girişimlerin, yetersiz ve düzensiz olarak yardımlardan faydalanma eğiliminde olan dezavantajlı grupların topluma dahil edilmesini desteklemek için gereken koşulları sunması daha olasıdır.

Seansların süresi ve sıklığı da hedef grubun uygunluğuna göre değerlendirilmeli ve belirlenmelidir. Buluşmaların sık aralıklarla gerçekleşmesi, katılımcıların sürece düzenli katılımını teşvik edecektir. Diğer katılımcıların yaşam ritmine ve oturumlara hazırlanmak için ihtiyaç duydukları zamana bakıldığında sıkı bir program yürütmek, örneğin her hafta buluşmak katılımcılara fazla yoğun gelebilir.

Grup toplantılarının tercih edilmesi durumunda, grup içi etkileşim takip edilmeli ve yürütülmelidir. Herkes için huzurlu bir öğrenme ortamı yaratmak için ekip oluşturma faaliyetleri ve formal olmayan (yaygın) eğitim araçları kullanılmalıdır. Toplumdan soyutlanma sürecinde olan bireyler için grup etkileşiminin yaratılması, grubun desteklenmesinde önemli bir rol oynar. Katılımcılar birbirlerini tanıyor olsun ya da olmasın, bir grup çalışması planlanması durumunda, eğitmenler ve kolaylaştırıcılar ekip oluşturma sürecine yeterli zaman ayırmalıdır.

Eğitim programının plan ve içeriği, adayların ihtiyaçlarının değerlendirmesi sonucunda belirlenmelidir. Etkinlik, deneyimli

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

profesyoneller tarafından yürütülmeli ve katılımcıların ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamak için çok defa elden geçirilmelidir.

Seansların başında ve sonunda tekrarlayan bir ritim oluşturmak için küçük ritüeller düzenlemek, güven ve huzurun desteklenmesine yardımcı olur. Atıştırmalık ve içecekler ikram etmek, uygun ekipmanlar kullanmak gibi olumlu destekler, katılımcıların konforunu artıracaktır.

Eğitmenler katılımcı sayısını belirlerken, bireylerin grup çalışmasına ne derece hazır olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Bahsedilen hedef grup, görece olarak toplumdaki soyutlanmış olduğundan, tüm katılımcıların işbirliği içinde hareket edebilecekleri bir süreç planladığınızdan emin olun. Prensip olarak, herkesin ihtiyacı olan rehberliği ve desteği alabileceği geniş bir zamana sahip olabilmek için küçük gruplar halinde çalışmak daha verimli olacaktır.

Mümkünse bireysel seanslar planlamak, katılımcının stresini azaltabilir. Örneğin, Yunanistan'da gerçekleştirilen pilot radyo uygulamasında, grup çalışması yerine, bireysel oturumlar düzenlendi. Biraz gerginlik yaşayan katılımcılarla bu oturumların hemen ardından yapılan podcast kayıtlarında, katılımcılar hem olumsuz duyguların üstesinden geldiler, hem de oldukça değerli, kişisel paylaşımlar dile getirdiler. Böyle durumlarda, rehberlik edecek bir psikoloğun varlığı çok faydalı olacaktır.

Evsizler okuryazarlık konusunda bir ölçüde zorlanabilirler. Bu sebeple, uygun görsel materyaller kullanmak, uzun metinlerden ve yazılı yönlendirmelerden kaçınmak, katılımcıların etkinliğe ilgi duyup içeriğini kolaylıkla anlamasına yardımcı olacaktır.

3.1.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

İzleme ve değerlendirme, uygulama süreci boyunca (yani kültürel ve sanatsal etkinliğin öncesinde, sırasında ve sonrasında) gerçekleştirilecek temel süreçlerdir. Katılımcıların düşünce ve ihtiyaçlarından haberdar olmak için, her oturumun sonunda geri bildirim istenmesi ve diğer değerlendirme yöntemlerinin kullanılması oldukça önemlidir.

Söz konusu hedef kitle için yazılı bir metin üretmek zorlayıcı olabileceğinden, resmi değerlendirme yöntemlerinden çok katılımcıların etkileşim halinde olabilecekleri yöntemleri tercih edin. Her oturumun sonunda geri bildirim ve çözümlene için zaman ayrılması, etkinlik öncesinde ve sonrasında katılımcılar ile görüşmelerin yapılması, içeriğin katılımcıların ihtiyaçlarına, zorlandığı konulara ve beklentilerine uygun hale getirilmesine katkı sağlayacaktır.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.2 Görme Engelli Bireylere Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

3.2.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması

Tercihen eğitim programı, genelde sanatsal yöntemler kullanma deneyimi olan ve katılımcılara sunulan etkinlikleri uygulamak konusunda kendini rahat hisseden eğitmen/eğitmenler tarafından tasarlanmalıdır. Eğitmenler deneyimli olmalarına rağmen, göremeyen katılımcılara bilgi aktarmada ciddi anlamda zorlanabilirler. Bu nedenle eğitimin hazırlık aşaması büyük önem taşımaktadır.

Etkinliği tasarlamadan önce, kör ve görme engelli bireylerin temsilcilerine ve onlarla çalışan deneyimli profesyonellere danışılması önerilmektedir. Eğitim uygulaması etraflica gözden geçirilmeli, olasılıklar düşünülmeli ve süreç planlanmalıdır.

Öncelikle atölye çalışmalarını sırasında kör ve görme engelli bireylerle nasıl iletişim kurulacağı netleştirilmelidir. Eğitmenler **basit ve anlaşılır açıklamalar yapmaya önem vermeli, katılımcılarla birlikte çalışmaya hazır olmalı ve katılımcılara objeleri elleriyle "görmelerine" fırsat tanımalıdırlar**. Bazen görme engelli bireyleri doğrudan yönlendirmek, hareket etmelerine ve yön bulmalarına yardımcı olmak da gerekebilecektir.

Ayrıca, atölye alanı uygun şekilde hazırlanmalı, **katılımcılar tarafından kolayca erişilebilir olmalı, rahatlık ve hareket özgürlüğü sağlayacak kadar ferah olmalı ve tehlike oluşturacak engeller barındırmamalıdır**. Örneğin, merdivenlerden düşme gib bir tehlike varsa güvenlik sağlanmalıdır.

Bu bağlamda, görme engellilerin atölye alanına ulaşımının da zor olabileceğini belirtmek gerekebilir. Araba kullanamamak ve toplu

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

taşımada çoğunlukla sorun yaşamak gibi zorluklar dikkate alınmalı ve mümkünse ulaşım organizatörler tarafından sağlanmalı/kolaylaştırılmalıdır. Katılımcıların ulaşım ihtiyacını çözümlmek, etkinliği bırakanların ve devamsızlık yapanların oranını düşürebilir.

Görme engelli bireylerle çalışırken **esneklik, zorlayıcı durumlarla mücadeleye hazır olmak, duruma uygun hareket etmek, katılımcıların ihtiyaçlarına cevap vermeye hazır olmak ve grup etkileşimini takip etmek** önem taşır. Bazı görevler katılımcılar için çok zorlayıcı olabilir. Örneğin görünüşte karmaşık olmayan somut bir talimatı yerine getirmek, kör bir birey için sorun olabilir. Bu nedenle, eğitmenler her zaman çözüm odaklı olmalı ve çalışmayı destekleyecek alternatifler (örneğin, ikili gruplar halinde çalışmayı) önermelidir.

Daha önce çeşitli rehabilitasyon etkinliklerine katılan kör ve görme engelli bireyler ile katılmayanlar arasında büyük bir fark vardır. Bireyler eğer önceden bu tür etkinliklere katılmışlarsa, genellikle yeni zorlukların üstesinden gelmeye daha hazırlıklıdır. Aksi takdirde, yeni şeyler denemekten çekinebilirler ve bu nedenle farklı bir yaklaşıma (daha fazla zamana ve ek ısınma aktivitelerine) ihtiyaç duyabilirler. Bu nedenle eğitmenlerin programı planlamaya başlamadan önce grup üyelerini tanımaları, daha verimli çalışmalarını ve çeşitli sorunlara karşı hazırlanmalarını sağlayacaktır.

3.2.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi

Görme engelliler topluluğu büyük ölçüde kendi aralarında, toplumdan izole biçimde yaşamaktadır. Görme bozukluğundan dolayı günlük becerileri de kısıtlanmaktadır. Bu nedenle görme engelli bireyler çoğu zaman birbirleriyle zaman geçirmekte ve bilmedikleri bir ortamda hareket

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

etmekte zorlanmaktadır. Ayrıca, genellikle yeni insanlardan ve yeni kişisel gelişim fırsatlarından sakınırlar. Bu nedenle, kültürel etkinlikleri tanıtmak için başvurulan pek çok alışılmış yöntem bu durumda işe yaramayacaktır.

Görme engelli bireylerin bulunduğu bir topluluğa ulaşmanın en etkili yöntemi, Avrupa çapında görme bireyleri bir araya getiren, ihtiyaçlarını ve haklarını temsil eden ulusal kuruluşlarının yerel şubelerle işbirliği yapmaktır. Bu kuruluşlar, yerel düzeyde aktif olan, iletişim kurabilen ve işbirliği yapabilen görme engelli bireylere ulaşmayı kolaylaştırabilir. Ancak her şubede faaliyet düzeyi farklıdır; tüm kuruluşların yerel/bölgesel olarak aktif faaliyet gösterdiği söylenemez.

Bilgi iletmenin ve görme engelli kişilerle bağlantı kurmanın başka bir yolu da, Braille alfabesiyle, büyütülmüş baskıyla ve elektronik sürümle (örneğin, HTML, RTF formatında bir haber bülteni olarak) yayınlanan ve bir CD'ye kaydedilen dergilerdir. Ayrıca sık sık radyo dinleyen kör ve görme engelli kişilere çeşitli etkinlikleri ve kültürel fırsatları duyurmak için yerel radyo yayınlarının kullanılması tavsiye edilir. Bir çok görme engelli birey yazı tanıma programları kullandığından, sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Böylece e-posta yoluyla da bilgi alıp iletebilirler. Hangi tanıtım yöntemi seçilirse seçilsin, kültürel etkinlikler hakkındaki duyuruyu, görme engelli bir kişinin yapıyor olması daha etkili olacaktır.

Bu hedef grupla çalışma deneyimi olan profesyonellerin ve kuruluşların birikim ve yetileri, kültürel bir etkinliği planlarken ve uygularken faydalı olacaktır. Görme bozukluğu olan bireyleri destekleme konusundaki deneyimleri, katılımcıları bulmaya ve yaratıcı süreçte onları başarılı bir şekilde yönlendirmeye yardımcı olabilir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Ayrıca görme engellilerle yürütülecek sanatsal etkinliklere, görme yetisi olan gönüllülerin de katılması, etkinliğin verimli sonuçları olmasını sağlayacak ve kapsamlı bir kaynaşma sürecine de katkıda bulunacaktır.

3.2.3 Eğitim Programının Oluşturulması

Kör ve görme engelli bireyler için kültürel etkinliklerin çevrimiçi olarak düzenlenmesi tavsiye edilmemektedir. Katılımcılarla doğrudan temas halinde olmak, gerekli durumlarda katılımcıların ellerini yönlendirerek uygulamayı yapmalarına yardımcı olma imkanı verecektir ve bu da pek çok sanat etkinliğinde başarıya erişilmesi için önemli bir etkidir. Her şeyi sözlü olarak anlatmak zor olabileceğinden, bu öğrenme sürecinde dokunma duyusu oldukça önemlidir. Bu nedenle, belirli tercihler için aşağıdaki önerileri de göz önünde bulundurarak, sanat temelli etkinliklerin yüz yüze yürütülmesi önerilmektedir.

Eğitim programı için belirli bir süre zorunluluğu yoktur, süre katılımcıların ihtiyaçlarına ve uygunluğuna göre uyarlanabilir. Tek seferlik ya da daha uzun süreli atölye çalışmaları düzenlenebilir. Ancak, sürecin tamamlanmış bir eğitim çalışması olarak planlanması ve sonunda grubun kazanımlarının sunumunun yapılması önerilebilir. Bu hedef grubun üyeleri el işlerinde zorluk yaşadıklarından, çalışmanın tamamlanması için daha fazla zamana ihtiyaç duyarlar. Zaman baskısı altında çalışmak, katılımcıların motivasyonunu ve ilgisini azaltacaktır.

Kapsamlı bir yaratıcı deneyim süreci, birbirimizi daha iyi tanımamıza ve kalıcı kazanımlar elde etmemize ortam sağlar. Kuklalarla birlikte bir günlüğüne birkaç saat vakit geçirmek tatminkar ve ufuk açıcı olsa da, birkaç hafta veya ay süren bir öğrenme deneyimi insanların hayatında köklü dönüşümler sağlayabilir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Kör ve görme engelli bireylerle yapılacak uygulamalar için iki veya üç ay boyunca (grup çalışmaya ilgi gösterirse belki de daha uzun bir süre), haftada bir kez, ihtiyaç molası dahil olmak üzere iki buçuk saatlik oturumlar düzenlemek ideal olacaktır.

Kör ve görme engelli bireyler için yaratıcı etkinlikler tasarlamak ve yürütmek için pek çok olası yöntem vardır. Ancak programın içeriği oluşturulurken, grubun ihtiyaçları, becerileri ve sınırları kapsamlı bir şekilde değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, genel bir çerçeve ve bazı kurallar belirlemek mümkündür.

Kör ve görme engelli bireylerle çalışırken sözlü iletişim ve ifade biçimi ön plana çıkmaktadır. Kukla sanatı gibi bazı kültürel etkinlikler, çoğunlukla sözsüz olarak görsel anlatıma odaklanılsa da, kör ve görme engelli bireylerle çalışırken sözlü bir metne ihtiyaç vardır. Aksi takdirde, yararlanıcılar başkalarıyla iletişim kurma ve kendilerini ifade etme fırsatından mahrum kalacaklardır.

Teatral etkinlikler ve diğer görsel sanat disiplinleri söz konusu olduğunda, çalışma sonu gösterisinin sesli betimlemesinin yapılması, ayrıca etkili bir iletişim kanalı geliştirilmesini, ve gösterinin görme engelli izleyiciler tarafından da algılanabilmesini sağlayabilir.

Katılımcıların her biri için uygun bir görev bulmak, sosyal içermenin sağlanması açısından belirleyicidir. Görme engelli katılımcıların bazıları, verilen görevlerin tümünü yerine getirmek konusunda kendilerini rahat hissetmeyebilirler. Ancak bütün katılımcıların yaratıcı sürece katkıda bulunması her zaman için mümkündür. Örneğin Polonya'da gerçekleştirilen pilot kukla eğitiminde, görme engelli bir katılımcı gösteri sırasında şarkı söylemeyi kabul etti. Bu katılımcı kukla yapımına ilgi duymuyordu fakat şarkı söylemek en büyük tutkusuydu.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Bu hedef kitleyle düzenlenecek eğitimler için ideal katılımcı sayısı, varlıkları son derece önemli olan görme yetisine sahip gönüllü asistanlar dahil olmak üzere 10-14 kişi olmalıdır.

Eğitmenler, görme engellilerin elleriyle keşfedebilecekleri çeşitli materyaller sunabilirler. Örneğin kağıt, kumaş, plastik ve çeşitli nesnelere katılımcıların yaratıcılığını arttıracak ve çalışma süreci kolaylaşacaktır. Ayrıca davul, zil ve çingirak gibi çeşitli temel müzik aletleri de kullanışlı olabilir.

3.2.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

Amacına, süresine ve biçimine bağlı olarak yaratıcı etkinlikler farklı şekillerde değerlendirilebilir. Uzun bir eğitim süreci planlanması durumunda eğitim öncesi ve sonrası değerlendirme yapmak uygun olacaktır. Eğitim sürecine de bazı değerlendirme yöntemleri eklenebilir. Ancak, eğer tek oturumluk bir atölye tasarlanırsa söz konusuysa, değerlendirmeyi oturum sonrası yapılacak bir anketle sınırlandırmak yeterli olacaktır.

Katılımcılardan geri bildirim almanın en kolay ve en etkili yolu, onlarla bireysel olarak ya da grup çemberinde görüşmektir. Her seanstan sonra yapılacak olan **geri bildirim çemberleri, grup için bir "ritüel" haline gelebilir**, katılımcılar arasındaki bağı ve ilişkiyi güçlendirir ve herkese kendini ifade etme fırsatı verir. Bu paylaşımlar, katılımcıların kişisel gelişimi, kazanımları ve sosyal içerme etkileri hakkında bir bilgi kaynağı olacak ve aynı zamanda değerlendirme aşamasının önemli bir bölümünü oluşturacaktır.

Görme engelli katılımcılarından geri bildirim almak için önerilen ilk yöntem doğrudan görüşme yapmak olsa da, e-posta veya diğer çevrimiçi iletişim araçları da kullanılabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, birçok görme engelli

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

birey yazıyı sese çevirme sistemleri sayesinde sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır.

Yukarıda açıklanan uygulamalara ek olarak, eğitimden bir süre sonra katılımcılarla iletişime geçilmesi, değerli bilgiler edinilmesini sağlayabilir. Edindikleri yaratıcı tecrübelerin bazı katılımcıların günlük hayatlarına faydası olmakta, yeni bilgi ve beceriler kazanmaktadırlar.

Son olarak, Polonya'daki pilot kukla uygulamasına katılan bireyler çalışma sonrası kendilerini **daha özgüvenli, hayata karşı motivasyonları artmış, sosyal olarak etkileşim içinde ve rahatlamış** hissettiklerini belirtmişler, ayrıca eğitimden sonra sağlık durumlarının olumlu yönde seyrettiğini ifade etmişlerdir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.3 Sosyal Yardım Alanlara Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

3.3.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması

Sanatsal yöntemlerin kullanıldığı eğitim programları, başta dezavantajlı gruplarla kültürel etkinlikler düzenleme deneyimi olan öğretmenler tarafından tasarlanmalıdır. Öğretmenlerin sahip oldukları deneyim, daha iyi sonuçlar elde edilmesini ve bu etki alanının daha geniş olabilmesi için belirleyicidir.

Sosyal yardımlardan faydalanan bireyler, hassas kişilikleri ve sosyal özellikleri, eğitim programı planlanırken göz önünde bulundurulması gereken bir dezavantajlı grubun üyeleridir. Bu bireylerin bazıları yeni deneyimlere karşı dirençli, sorumluluk almak konusunda isteksiz ve öngörülemez davranışlara sahip olduğundan, öğretmenler gerektiğinde programda değişiklikler yapmaya hazırlıklı olmalı ve esnek davranmalıdırlar. Ruh sağlığı hastalıkları, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, düşük eğitim seviyesi ve ekonomik yetersizlikler gibi sorunlar yaşayan bireyler toplumdan dışlanmış, ve herhangi bir eğitim sürecine dahil olmaları zorlaşmıştır.

Katılımcıların eğitim düzeylerinin düşük olması eğitimi düzenlerken karşılaşılabilecek en büyük engellerden biri olabilir. Katılımcılar bazı görevleri anlamakta güçlük çekebileceğinden, etkinlikler çok basit olmalı, öğretmen katılımcılara karşı çok empatik davranmalı ve her şeyi basit bir şekilde açıklamalıdır.

Duygusal dengeden yoksun olmaları dolayısıyla, katılımcıların eğitimi yarım bırakabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle uygulama alanının sakin, samimi ve huzurlu bir ortam olması gerekmektedir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Katılımcıların kendi ritimlerinde çalışma fırsatı olmalıdır. Eğitmen grup içi etkileşimi veya bireysel davranışları takip etmeli, iletişimi ve etkinliğin seyrini yönetmelidir.

Eğitim programının planlanması ile ilgili olarak, etkinlikleri kararlaştırmak ve organize etmek eğitmenin sorumluluğundadır. Katılımcıların girişimci olmayışı ve düşük okuryazarlık seviyesine sahip olmaları nedeniyle, süreç ile ilgili önerilerde bulunmalarını beklemek gerçekçi olmayabilir. Yine de katılımcıların görüşleri dikkate alınmalı, etkinlikler becerilerine ve fikirlerine göre uyarlanmalıdır.

Etkinlikler basit, hedefe yönelik ve esnek bir şekilde planlanmalı, anlaşılır bir dil kullanılmalı ve katılımcıların olası ihtiyaçlarına göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu nitelikteki bir eğitim ortamı, bireylerin aktif katılımını ve motivasyonunu mümkün kılacaktır.

3.3.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi

Sosyal yardımlardan faydalanan bireyler için kültür-sanat eğitimleri düzenlemek isteyen eğitmenler, öncelikle belediyelerde çalışan ve bu hedef kitleden sorumlu sosyal hizmet uzmanlarıyla temas kurmalıdır.

Bu yetkililer, yararlanıcılar ile sürekli iletişim halindedir ve bu bireylerin kişisel geçmişleri hakkında bilgi sahibidir. Böylelikle eğitmenlerin, eğitimden fayda sağlayabilecek uygun katılımcıları seçmelerine yardımcı olabilirler.

Yetkililerle birlikte katılımcıları belirledikten sonra, eğitim (amaçlar, oturum sayısı, uygulanacak etkinlikler ve eğitimin değerlendirilmesi) hakkında bilgi vermek ve katılımcıların aklındaki tüm soruları yanıtlandırmak için bire bir görüşmeler yapmak önemlidir. Ayrıca, bu görüşmelerde eğitim süreci için Genel Veri Koruma onay formu da imzalamaları gerekmektedir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Eğitim sürecinde eğitmenlerin yanı sıra, başka profesyonellerin, özellikle bir psikoloğun bulunması faydalı olacaktır.

3.3.3 Eğitim Programının Oluşturulması

Kültürel ve sanatsal yöntemlerin kullanıldığı eğitimler uygulamaya ve etkileşime dayalı olurlar. Katılımcılar arasında daha iyi etkileşime olanak verdiği, katılımcıların yeterliliklerine ve iletişim becerilerine katkı sağlayacağı için eğitimin yüz yüze yapılması tercih edilmelidir. Bu dezavantajlı grubun üyelerinin, sosyal-duygusal beceriler üstüne düşünmek ve çalışmak için sosyalleşmeye ve başkalarıyla etkileşime girmeye ihtiyaçları vardır. Ancak bu şekilde günlük hayatlarındaki sorunlarla yüzleşebilme imkanları olmaktadır.

Bu hedef kitlenin ekonomik dezavantajları, dolayısıyla teknik ve donanım (bilgisayar ve internet gibi) eksikleri olduğunu göz önünde bulundurursak, çevrimiçi çalışmalara katılmak onlar için zor olacaktır. Yine de pandemi döneminde olduğu gibi zorunlu durumlarda, çevrimiçi etkinlikler uygun bir seçenek haline gelecektir.

Eğitim alanı, katılımcıların kendilerini iyi hissedip, eğitime devam etme isteği duyacakları, sessiz ve güvenli bir ortam olmalıdır. Hedef kitlenin maddi imkansızları göz önünde bulundurularak, uygulama alanının toplu taşıma ile kolaylıkla erişilebilecek bir konumda olması gerekmektedir.

Eğitimin süresi ve oturumların sıklığı, öğrenme programının gereklerine ve katılımcıların ilgi alanlarına göre belirlenmelidir. Öncelikle, eğitim programını planlayan ve yürüten kişilerin, hedef kitleyi tanıyan ve bu bireylerin gerçek ihtiyaçlarını bilen sosyal hizmet uzmanları olmaları gereklidir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Eğitim süresi, katılımcıların maddi imkanları, eğitime katılma hevesleri ve duygusal hassasiyetleri dikkate alınarak planlanmalıdır. Portekiz'de düzenlenen pilot uygulamadan elde edilen deneyimlere dayanarak, üç ay boyunca sürecek, haftada bir gün, en fazla iki saatlik, on iki oturumdan oluşan bir eğitim sürecinin uygun olacağı söylenebilir. Oturumlar sırasında bireysel ihtiyaçlar gözetilmeli ve ihtiyaç molaları verilmelidir.

Kuşkusuz, uzun soluklu etkinlikler düzenlemek, dezavantajlı grupların sosyal içermesi ve faydalı kazanımlar elde etmesi açısından verimli sonuçlar doğurabilir.

En fazla on kişilik, küçük gruplar halinde çalışmak, eğitmenin katılımcıların tümünün ihtiyaçlarıyla ilgilenebilme fırsatı bulması ve grup içi etkileşimin kolaylaşması için uygun görünmektedir.

Bu hedef kitledeki bireylerin çoğu toplumdan izole yaşamaktadır. Dolayısıyla **etkin bir grup etkileşimi sağlamak** katılımcıların kendilerini daha rahat ve özgüvenli hissedecekleri bir öğrenme ortamı yaratabilir. Katılımcılar daha etkin ve keyifli bir şekilde iletişim kurabilmek için, kendilerini güvende hissetmelilerdir.

3.3.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi:

İzleme ve değerlendirme, eğitim boyunca gerçekleşmesi gereken önemli süreçlerdir. Eğitim öncesi yapılacak değerlendirmeler katılımcıların beklenti ve ihtiyaçlarını ölçmek ve anlamak için faydalı olacaktır. Uygulama sırasında gerçekleştirilecek değerlendirmeler iyi giden unsurların tespit edilmesinin yanı sıra, neyin değişmesi gerektiğini de gösterir. Eğitimin sonunda yapılacak değerlendirmeler ise, katılımcıların eğitime başlarkenki beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığını anlamaya yardımcı olur.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Hedef kitlenin okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu düşünöldüğünde, yazılı değerlendirme araçları kullanmak zorlayıcı olabilir. Bunların yerine, her oturumda bazı katılımcılarla kısa geri bildirim sohbetleri yapmak daha pratik olacaktır. Duyduklarını ve kapsandıklarını hissedecekleri için bu gibi sohbetlerin katılımcılar için önem taşıması, ve böylelikle eğitim süreciyle daha fazla etkileşimde olmaları muhtemeldir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.4 Kadınlara ve Engelli Kadınlara Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

3.4.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması

Kültürel ve sanatsal eğitim programları, alanlarında deneyimli öğretmenler tarafından tasarlanmalıdır. Ayrıca bu öğretmenler dezavantajlı yetişkin bireylerle çalışmak konusunda ilgili ve istekli olmalıdırlar.

Özellikle bilişsel engeli olan bireyler söz konusu olduğunda; etkinliğin tasarlanması, hazırlanması ve takibi için, öğretmenlere bilgi ve deneyimlerini aktarabilecek, tavsiyelerde bulunup eşlik edebilecek uzmanlarla birlikte çalışılması gerekir. Öğitmen, etkinlik için gerekli araç ve kaynakları hesaba katacak şekilde tasarlamalıdır ve sürekli olarak öğrenme sürecinin takibini ve değerlendirmesini yapmalıdır. Bu sayede eğitim planı, grup için gerekli görülen değişiklikler doğrultusunda esneyebilmekte ve uyarlanabilmektedir.

Eğitim sürecinde katılımcı bir yaklaşım benimsenmelidir. **İnsanoğlu içinde bulunduğu topluma dahil olduğunu hissetmeli, bir grubun parçası olmalı ve süreçlere etkin katılım sağlamalıdır.** Ancak toplumdan dışlanan pek çok birey bu hayati ihtiyacın eksikliğini hisseder. Katılımcıların sürece aktif katılımını teşvik edersek, hem bireysel ve hem de toplu dönüşüm olasılıklarını artırmış oluruz. Ayrıca bireylerin özerkliklerini geliştirerek, daha samimi ve özgüvenli olmalarını sağlayabilir ve yaşam kalitelerine olumlu bir etki yaratabiliriz.

Sanatsal yaratım, aktif katılım sağlanması ve etkin dinleme için alan yaratma imkanı sunar. Öğitmen, sosyal etkileşimi destekleyerek ve eğitim sürecinde ortaya çıkabilecek zorluklara karşı olumlu bir yaklaşım

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

benimseyerek grubu motive etmelidir. **Eğitim, sadece teknik bilgi aktarımının ötesinde, insan etkileşimi içeren kapsayıcı bir süreç olmalıdır.**

3.4.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi

Dezavantajlı gruplara ulaşmak için, katılımcılara eşlik edip onları etkinlik öncesinde tanımaya vakit ayırabilecek, **psikososyal alanda uzman profesyonellerle işbirliği yapmak** önemlidir. Bu sayede, eğitimin katılımcıların ilgi ve ihtiyaçlarına katkı sağlayıp sağlamayacağı da anlaşılabilir.

Bilişsel engelli yetişkinler söz konusu olduğunda, yapılacak etkinliklerin başarılı olabilmesi için uzman desteği son derece önemlidir. Toplumda engelli insanların yaratıcılık kapasitelerinin hafife alınması, **önyargılar ve klişeler**, bu dezavantajlı gruplarla çalışırken engel teşkil edebilir. Uygulayıcı kuruluşun bilgi seviyesini deneyim sahibi profesyoneller ve kuruluşlarla desteklemek, varolan beceri ve yetilere değeri katabilir.

Dezavantajlı durumlardaki kadınlarla çalışırken, toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında uzman kuruluşlarla işbirliği yapılması tavsiye edilmektedir. Bu kuruluşlar, dezavantajlı kadınların **benlik saygısını artırmalarına, mesleki eğitime ve işgücü piyasasına katılmalarına** yardımcı olacak çalışma deneyimine sahiptirler. Hedef grupla hali hazırda çalışmakta olan profesyoneller, eğitimi daha etkili ve bütünleştirici hale getirmek için yararlı bilgiler sağlayabilir.

Göçmen kadınların, göçmen erkeklerden veya diğer kadınlardan farklı ihtiyaçları vardır ve daha çok ev temizliği ve bakıcılık işlerinde çalışırlar. Amaca yönelik kurumsal kaynakların belirlenmesi ve bu grubun özel ihtiyaçlarının bilinmesi sanatsal ve kültürel etkinliklerin planlanmasını ve önceliklerin belirlenmesini kolaylaştıracaktır.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Eğitmenler yerel derneklerde bilgilendirici oturumlar düzenleyebilir ve eğitim duyurularını duyuru panolarına asabilirler. Ayrıca bir çalıştay düzenlenerek, olası katılımcılara ulaşmak için yardımcı olabilecek profesyoneller bu çalışmaya çağrılabilir.

Son olarak, sosyal içerme alanında deneyimli profesyoneller eğitim sürecine eşlik edebilir ve grupta ortaya çıkabilecek çatışmalar, sosyal ve duygusal zorluklar konusunda yardımcı olabilir.

3.4.3 Eğitim Programının Oluşturulması

Sanatsal ve kültürel faaliyetler genellikle yüz yüze olarak düzenlenseler de, mesleki becerileri yüksek veya bu alanda deneyim sahibi kişiler için çevrimiçi bir eğitim programı uygulanabilir. Dezavantajlı gruplar söz konusu olduğunda ise, olası kazanımlar göz önünde bulundurularak, yüz yüze çalışmak çok önemlidir.

İspanya'da pilot faaliyet kapsamında düzenlenen seramik atölyesinde elde edilen deneyimlere dayanarak, çevrimiçi bir eğitim programının ancak katılımcıların bu alanda profesyonel bir yeterliliği veya deneyimi olması durumunda etkili olabileceği söylenebilir.

Seramik çalışmasının doğası ve özellikleri düşünüldüğünde, yapım süreci boyunca katılımcılara bir profesyonelin eşlik etmesi gereklidir. Ayrıca, maddi imkansızlıkları olan bireylerin, gerekli seramik malzemelerini satın alması da güç olabilir.

Özellikle engelli insanlar söz konusu olduğunda **sanatsal bir etkinlik düzenlemek zaman, özveri, teknik bir süreç gerektirdiğinden** uzun süreli bir eğitim programı planlamak daha faydalı olacaktır. Program süresi, sanatsal etkinliğin türüne ve hedef grubun ihtiyaçlarına bağlı olarak belirlenebilir. Yine İspanya'daki pilot seramik atölyesinde elde edilen

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

deneyimlere dayanarak, bir okul yılı içinde, ayda dört kez olmak üzere, iki saatlik buluşmalar planlamak ideal olacaktır.

Engelli bireylerle çalışırken, katılımcı sayısını oturum başına, 8 kişi ile sınırlandırılmak faydalı olacaktır. Sosyal sorunlar yaşayan gençlerden oluşan bir grupta çalışılacaksa, bu sayı oturum başına 10 kişiye çıkarılabilir.

Eğitmen, engelli kişilerle çalışırken katılımcılara daha fazla bire bir ilgi göstermeli, onları dinlemeli ve onlara yardım etmelidir. Ayrıca katılımcılarla güvene dayalı bir ilişki kurulması ve grup içinde işbirliğinin desteklenmesi için verimli bir öğrenme ortamı sağlanması önemlidir.

Son olarak, bir seramik etkinliği yürütmek için gerekli malzemelerin yanı sıra sanat kitapları, müzik, heykel reproduksiyonları ve yerel müzelere düzenlenecek grup ziyaretleri gibi başka kaynaklarla da eğitimin desteklenmesi önerilmektedir.

3.4.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

Birleşmiş Milletler Eğitim Örgütü (UNESCO), formal olmayan (yaygın) eğitim yöntemini bireyleri güçlendirme ve sosyal dönüşüm için bir araç olarak tanırlar ve destekler. Formal olmayan eğitimin esas özelliği esnek ve farklı sosyal bağlamlara uyum sağlayabilen bir yapıda olmasıdır.

Eğitim programının değerlendirilmesine ilişkin, ideal olarak etkinliğin planlanma aşamasında belirlenen, çeşitli yöntem ve kaynaklar içeren, eğitim sürecine yayılan bir değerlendirme gerçekleştirilmesi esastır.

Katılımcıların eğitim öncesi beklentileri, uygulamayla ilgili bilgi ve deneyimleri, sosyal ve duygusal durumları hakkında bilgi sahibi olmak için bireysel anketler veya görüşmeler yapılması önerilir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Bu anket ve görüşmelerde elde edilecek göstergeler, oturumları planlamak, grupları oluşturmak ve eğitim sonunda belirlenen hedeflere ne kadar ulaşıldığını kontrol edebilmek için gerekli veriler sağlar.

Değerlendirme yöntemi olarak anketleri kullanırken, grubun çeşitliliği göz önünde bulundurulmalı ve katılımcılar edindikleri bilgi ve kazanımları ifade edebilmelilerdir.

Her oturumun sonunda eğitmen, grubun davranışlarını, etkileşimlerini, katılım düzeyini, profesyonellerle kurduğu ilişkiyi, ilgilendikleri konuları, ifade edilen duygu ve duyumları yansıtan bir kayıt tutmalıdır.

Oturumların tasarlanmasıyla ilgili olarak, önerilen uygulamanın hedef grup için ne derece uygun olduğunun ve katılımcıların eğitim hedeflerine ulaşım ulaşamayacaklarının değerlendirilmesi son derece önemlidir. Ayrıca kullanılan malzemenin, mekanın, araç ve gereçlerin, sürenin ve mevcut kaynakların değerlendirilmesi de faydalı olacaktır.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.5 Bilişsel ve Bedensel Engellilere, Psikiyatrik Tedavi Görenlere, Düşük Gelirli Genç Yetişkinlere Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

3.5.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması

Eğitimin prensip olarak, uygulamaya aşına olan, eğitim alanında gerekli yetkinliğe ve deneyime sahip eğitimler tarafından tasarlanması gerektiğini söylemek uygundur. Bu durum hazırlık aşaması için geçerliken, uygulamayı yapacak eğitimlerin dezavantajlı hedef grubun ihtiyaçları hakkında derinlemesine bilgi ve deneyime sahip olması ve hedef grup hakkında deneyimi olan bir profesyonelin de sürece dahil olması gereklidir.

Pilot uygulamalardan elde edilen deneyimlere dayanarak, katılımcıları planlama aşamasına dahil etmenin riskli ama bir o kadar da faydalı olduğu söylenebilir. Macaristan'da düzenlenen pilot kukla atölyesinde düşük gelirli gençlerle çalışırken, katılımcılar tasarım sürecine aktif olarak dahil olmuşlardır. Gruba nasıl kukla yapılacağı gösterildikten sonra, katılımcılarla birlikte henüz öğrendikleri bilgilere dayanarak nasıl bir atölye çalışması tasarlayabileceklerini tartışmışlardır. Bu fikir alışverişi hem eğitimler hem de katılımcılar için faydalı olmuştur.

Çeşitli nedenlerden ötürü, Macaristan'daki pilot uygulamalara katılan diğer dezavantajlı gruplar, planlama sürecine dahil olmamışlardır. Söz konusu sebeplerden biri, uygulamanın temelini yeni bir tekniğin tanıtılması üstüne kurulmuş olmasıydı. Eğer eğitimler tüm eğitim içeriğini en baştan katılımcılara anlatırlarsa, eğitimde iyi bir etkileşim sağlanması için anahtar bir öğe olan sürpriz unsurunun eksik kalması muhtemeldir. Bir diğer neden ise, özel ihtiyaçlı bireylerin düşüncelerini tanımlayıp ifade etmekte zorlanabilecek olmalarıydı.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

İşbirliği yapılan kişilerle gerçekleştirilecek ön görüşmeler, eğitimcilerin katılımcıların ruh hali ve olası ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olmalarına yardımcı olabilir.

Sanatsal ve kültürel etkinlikleri tasarlamak için önerilen adımlar şunlardır:

1. Eğitimciler bir etkinlik taslağı oluşturur.
2. Hedef kitle ile sürekli olarak çalışan bir profesyonel bu taslağı değerlendirerek, geri bildirim verir.
3. Eğitimciler planlamayı tekrar gözden geçirerek, final bir taslak hazırlar. Bu taslak da ilerleyen süreçlerdeki olası değişiklikleri göz önünde bulundurarak esnek şekilde tasarlanmalıdır. Örneğin atölye sırasında bir ya da iki çalışma atlanabilir ya da ihtiyaç duyulursa serbest bir etkinlik eklenebilir.
4. Çalışmanın başında, eğitimciler koşulları (mekanın durumunu, katılımcı sayısını ve katılımcıların duygusal durumlarını) değerlendirir.
5. Bu bilgiler ışığında planın yeniden düzenlenmesi gerekebilir.
6. Uygulama sırasında eğitimciler, katılımcıların gerçek ihtiyaçlarına karşılık verebilmelidir. Örneğin katılımcılar, teklif edilen bir oyun için isteksiz bir tavır sergiliyorlarsa, o zaman bu oyun oynanmayabilir. Ya da eğer söz konusu olan eğitimin bir parçası ise, katılımcıların isteksizliğinin altında yatan sebepler araştırılır ve bir süre odağın dışına çıkılabilir. Örneğin, grup genel olarak motivasyon eksikliği yaşıyorsa, katılımcılarla birlikte hareket edilerek bu durumu önleyici bir yaklaşım benimsenebilir ve grup tekrar çalışmaya hazır hale gelebilir.
7. Uygulamadan sonra, hedef grupla çalışan eğitimciler ve uzmanlar, bir sonraki etkinliği daha verimli bir şekilde planlamak için süreci değerlendirirler.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Önemli olan, eğitim sürecinde katılımcılara rehberlik etmekle, özgür bir alan sağlamak arasındaki dengeyi bulmaktır. Bunun için de en iyi yöntem, oturumları hedef grubun ön görülen ve ifade edilen ihtiyaçlarına göre planlamaktır.

3.5.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi

Projenin uygulanma süreci için, **daha önceden bağlantıda olunan bir kuruluşla** beraber işbirliği yapmak, planlama sürecini daha pratik hale getirecektir. Özellikle de bu kuruluşun, eş zamanlı olarak farklı ortaklarla, farklı proje ve çalışmaları bulunuyorsa düzenlenecek etkinliğe de faydası dokunacaktır. Potansiyel bir işbirliği söz konusu olduğunda, bağlantıya geçmeden önce kuruluşun profilini bilmek, etkinliklerde sosyal ve işbirlikçi bir yöntem ve demokratik bir yaklaşım kullanılmasını amaçlamak da önemlidir.

Ayrıca değinilmesi gereken bazı dezavantajlar da vardır. Programı duyurmak için açık katılım çağrısı yayınlamak yerine, sadece belirli yerlerle bağlantı kurmak, **programın görünürlüğünü sınırlayabilir.** Her durumda eğitimcilerin **işbirliği yapılacak kuruluş hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir.** Yerel bir kuruluştan destek almak, hedef grup hakkında bilgi edinmek, uygun bir mekan ayarlanması, buluşmaların katılımcıların günlük programlarına uygun olarak ayarlanması vb. organizasyonel ve uygulamayla ilgili detayları yönetebilmek için önemlidir. Ayrıca bu kuruluştaki uzmanların oturum(lar) sırasında ve sonrasında yardım sunabilmesi ve gerektiğinde danışmanlık sağlayabilmesi çok faydalı olacaktır. Hedef grubu iyi tanıyan bir uzmanı eğitim sürecine dahil etmek, eğitimcilerin grubu daha iyi tanıyıp, daha verimli oturumlar yürütmesine yardımcı olabilir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Kültürel ve sanatsal bir etkinlik düzenlerken, sürece destek verecek kişilerin varlığı çok önemlidir. Süreci devamlı olarak profesyonellerin ve uzmanların desteği olmadan da yürütmek mümkün olsa da, seanslar esnasında pek çok konuda desteğe ihtiyaç duyulacaktır. Örneğin, atölyede çok sayıda katılımcı varsa, belirli etkinlikler için (kişisel duygu ve düşünceleri paylaşmak gibi) 2 ila 4 kişiden oluşan daha küçük gruplar oluşturulabilir. Etkinlik sürecinde grupların yanı sıra, bireylerle de ayrı ayrı ilgilenebilmek için, daha fazla kolaylaştırıcının mevcut olması gerekir. Ayrıca, süreçte zorluk yaşayan bir katılımcı olursa, gereken desteği sağlayabilmek de çok önemlidir.

3.5.3 Eğitim Programının Oluşturulması

Eğitim programını düzenleme süreciyle ilgili, “**nicelikten çok niteliğin**” önemli olduğu söylenebilir. Savunmasız bireyler için uzun süren, yoğun seanslara katılmak zorlayıcı olabilir. Diğer yandan, **daha uzun bir sürece yayılmış sürekli buluşmalar** düzenlemek, katılımcıların fiziksel ve bilişsel sağlıklarını desteklemek açısından verimli olacaktır.

Eğitmenler, programın içeriğini planlarken belirli etkenlere dikkat etmelidir: grubun yetileri ve ihtiyaçları, zaman yönetimi, mevcut materyaller, mekanın ayarlanması ve oturumların yürütülmesi için destek. Kağıt kuklalarla çalışmanın avantajı, hedef kitleye göre olası çıktıların ve süreçlerin artmasıdır.

Eğitmenler oturumun yapısını ve süreci uyarlamakta özgür davranmalıdır. Örneğin, Macaristan'da gerçekleştirilen pilot uygulamalarda, eğitmenler her atölyeden sonra bazı gerekli değişiklikler yapmışlardır. Böylece, aynı hedef grup için (düşük geliri iki farklı genç yetişkin grubu) bir diğerinden az da olsa farklı yapılandırılmış iki ayrı oturum oluşturmuşlardır. Gerçekleştirilen ikinci atölyenin sonunda, katılımcıların atölyeye katılımlarında belirgin bir fark oluşmuştur.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Pilot uygulamalarda elde edilen deneyimlere göre, özel ihtiyaçları olan bireyler için atölye düzenlendiğinde, katılımcı sayısı eğitmen sayısı ile orantılı olmalıdır, örneğin eğitmen başına 3 katılımcı olabilir. Pilot uygulama deneyimlerine göre bu oranın ideal olduğu kanıtlanmıştır. Elbette gerekli olursa, atölyenin eğitmen başına 4 ya da 5 katılımcı ile yürütülmesi de mümkündür. En az iki eğitmen, en fazla 30 nörotipik katılımcı ile çalışabilir. Bunun yanı sıra, eğitmenler atölye sürecinde daha az katılımcı olduğunda, katılımcıların bireysel süreçleriyle daha fazla ilgilenebilirler.

Eğitim sürecini planlarken, oturumları düzenli aralıklarla planlamak, olumlu sonuçlar alınmasında daha etkili olabilir. Son olarak, Macaristan'da pilot olarak gerçekleştirilen kukla atölyelerindeki deneyimlere dayanarak, 90 dakikalık dört seansın uygulamanın tamamlanması için yeterli olacağını söylemek mümkündür.

3.5.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

Nörotipik katılımcılarla yürütülen çalışmalarda, verimli ve faydalı olacağı kanıtlanmış bir süreç takibi olan anketler kullanılabilir. Ancak, özel ihtiyaçları olan kişilerle çalışırken daha gündelik ve yaratıcı yöntemler faydalı olacaktır.

İşbirliği yapan kuruluş, bazı durumlarda katılımcılardan deneyimleri hakkında geri bildirim toplamaya yardımcı olabilir. Bu şekilde katılımcılar, eğitmenlerle paylaşma zorunluluğu olmadığından, düşüncelerini ifade ederken dürüst ve eleştirel olabilir.

Ayrıca eğitmenler de katılımcıları eğitim sırasında ve sonrasında, deneyimleri hakkında konuşmaya davet edebilir. Eğitimin en çok hangi kısmının katılımcıları etkilediğini duymak faydalı olacaktır. Bu bilgi, eğitimin

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

iyi işleyen yönlerini öne çıkarırken, geri bildirim alınmayan kısımlar yeniden değerlendirilebilir.

Değerlendirme eğitimden hemen sonra veya birkaç hafta sonra yapılabilir. Değerlendirmeyi eğitimden hemen sonra yapmanın avantajı, katılımcıların deneyiminin henüz taze ve canlı olmasıdır. Ancak katılımcılar, eğitim çıktılarını yaşamlarında deneyimlemek için yeterli zamana sahip olduklarında, değerlendirme verileri daha dikkate değer ve bilgi verici olabilecektir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.6 Ekonomik Dezavantajları olan Genç Yetişkinlere ve Yaşlılara Yönelik Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması ve Düzenlenmesi

3.6.1 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Tasarlanması

Deneyimsel öğrenme ilkelerine ve formal olmayan (yaygın) eğitim araçlarına göre, dezavantajlı gruplara yönelik kültür ve sanat etkinlikleri, yetkin ve deneyimli kolaylaştırıcılar veya eğitmenler tarafından tasarlanmalıdır. Ayrıca, öğrenme sürecinin “**yaparak öğrenme**” anlayışını benimsemesi gereklidir.

Kapsayıcı bir eğitim ortamı için katılımcı bir yaklaşım şarttır. Programın, her katılımcının etkinliklere kendi hızında eşlik etmesine müsaade eden esnek yapıda bir akışa ihtiyacı vardır. Kültürel etkinliğin yanı sıra ısınma, kaynaşma ve takım oyunları planlamak, bunları her oturumun başında ve ihtiyaç duyulduğu sıklıkta uygulamak faydalı olabilir.

Kolaylaştırıcılar/eğitmenler, katılımcıları eğitim süreci boyunca oturumların çoğuna devam etmeleri için motive etmeye çalışmalıdır. Katılımcıların karşılaşabilecekleri zorluklara karşı sabırlı ve anlayışlı olmak, grup içindeki sosyal öğrenme ve iletişim fırsatlarını desteklemek önemlidir.

Eğitmenlerin katılımcılara yönelik **kapsayıcı bir yaklaşımı** ve kucaklayıcı bir tutumu olması, bu eğitimde araç olarak kullanılacak kültür-sanat alanı ve etkinlikleri hakkında derin bilgiye ve becerilere sahip olmalarından daha önemlidir. Bu eğitimi tasarlamamanın ve uygulamanın temel amacı, dezavantajlı bireylere yeni sanatsal yöntemler ve teknikler öğretmek, sosyal becerilerini geliştirmelerine destek olmak, zihinsel ve fiziksel sağlıklarına katkıda bulunmaktır.

Eğitmenlerin belirlenen dezavantajlı grupla çalışma deneyimine sahip olması, eğitim süreci için faydalı olacaktır. Eğitmenler gerekirse

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

çalışacakları dezavantajlı gruplar hakkında araştırma yapabilir ve bu gruplarla çalışan kuruluşlardan veya sosyal hizmet uzmanlarından destek talep edebilir.

Dezavantajlı gruplar için kültürel bir etkinlik tasarlanırken, eğitmenlerin sahip olması gereken sosyal beceriler, uyarılma yetisi ve esnekliktir. Programı ve katılımcılara yönelik tutumu duruma göre uyarlamak ya da değiştirmek, katılımcıların talep ve ihtiyaçlarını, ayrıca eğitimin gereksinimlerini karşılamaya yardımcı olacaktır. Bu nedenle, eğitimi yürüten ekip, program sırasında meydana gelebilecek ani değişiklikler ve çatışmalar karşısında harekete geçebilecek kadar iyi hazırlanmalıdır.

3.6.2 Kültür ve Sanat Etkinliklerinin Düzenlenmesi

Eğitmenler, toplumdaki artan ihtiyaçlar, dezavantajlı grubun erişilebilirliği ve dezavantajlı grupları temsil eden kuruluşlarla etkileşim olasılıkları gibi çeşitli ölçütleri dikkate alarak hedef grubu belirleyebilir. Kültürel bir etkinlik düzenlemek için önce hedef grubu belirlemek ve ardından bu grupları temsil eden kuruluşlar, sosyal merkezler, belediyeler veya ilgili toplum ve gönüllü merkezleri ile iletişime geçmek daha uygun olacaktır.

İşbirliği için ortak bir kuruluş bulduktan sonra, etkinlik hakkında kuruluş üyeleri arasında duyuru yapılabilir. Ayrıca, **halka açık bir çağrı yapmak** da her zaman bir seçenektir. Açık çağrı, sosyal medyada (web sayfaları, Facebook, Instagram, Telegram ve WhatsApp gruplarında) yayınlanabilir ve diğer kuruluşlar, toplum ve gönüllülük merkezleri ile paylaşılabilir.

Önceden kurulmuş bağlantılar, hedef grubun ve ilgili kuruluşun belirlenmesinde yardımcı olabilir. Etkinliği, eğitmenlerin daha önce iletişim halinde olduğu ve farklı bir amaç için işbirliği yaptığı kuruluşlarla birlikte yürütmek mümkündür. Bu bağlantıların olumlu bir yönü de, belirlenen

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

dezavantajlı grupla çalışma deneyimine sahip bir kuruluştan, faaliyeti yürütmek için gerekli desteği almak olacaktır.

Eğitmenlerin işbirliği yapılan kuruluştan, eğitim materyalinin takip edilmesi, evrakların gözden geçirilmesi, emniyet ve güvenliğin sağlanması için **teknik ve fiziksel destek** almaları faydalı olacaktır.

Ayrıca, dezavantajlı gruplarla çalışırken **duygusal destek vermek** de son derece yararlı olacaktır. Bu nedenle işbirliği yapılan kuruluştan çalışan bir profesyonelden, eğitim sürecine aktif olarak veya aralıklarla katılması istenebilir. Örneğin, yaşlı bireylerle çalışırken bir gerontolog, psikolog veya sosyal hizmet uzmanının bulunması, eğitim kadrosunun yanı sıra katılımcılar için de oldukça destekleyici olacaktır.

Ekonomik dezavantajları olan genç yetişkinlerle çalışırken de, bir psikolog, bir sosyal hizmet görevlisi veya bir gönüllü, gerektiğinde duygusal destek sunabilir. Bu dezavantajlı bireyler ekonomik kaynaklarının yeterli olmaması nedeniyle, kişisel hayatlarında bir takım zorluklar deneyimlemekte olabilirler. Kukla yapımı bir empati kurma ve kendini yansıtma sürecidir. Dolayısıyla katılımcılarda, keyifli duyguların yanı sıra bazı kırılmalı duygular da uyandırabilir. Bu nedenle, süreç boyunca eğitime ve katılımcılara destek olabilecek bir profesyonel, eğitimin kalitesine ve faydasına büyük katkı sağlayacaktır. Bu yardımcı personel aynı zamanda katılımcıların eğitime devam etme oranlarının yükseltilmesine de yardımcı olacaktır.

Son olarak eğitmenlerin etkinliği yürütürken aynı anda görsel ve işitsel kayıtlar tutması zor olabileceğinden, projenin görünürlüğü için bir gönüllünün, bir kuruluş üyesinin veya bir profesyonelin etkinlik sürecinde fotoğraf ve video çekmesi ve bunları düzenlemesi faydalı olacaktır.

Ayrıca eğitmenlerin işbirliği yapılacak olan kuruluşla daha önceden çalışmış olmaları, ya da yeni tanışıyor olmaları farketmeksizin, bir ön

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

görüşme yapmaları faydalı olacaktır. Ortak kuruluşla birlikte eğitim programının, dezavantajlı grup için uygulanmasının verimli ve gerçekçi olup olmadığı kontrol edilmelidir.

Ayrıca, eğitmenler hedef grubun olası ihtiyaçlarını karşılamaya hazırlıklı olmalıdır. Uygulama alanının ve fiziksel koşulların katılımcıların eğitim gereksinimlerine uygun olup olmadığının kontrol edilmesi, etkinlik sırasında ortaya çıkabilecek pek çok sorunun önüne geçecektir. Örneğin, mekanın iyi bir havalandırmaya, hijyenik koşullara, kültür ve sanat içerikli grup çalışmaları yürütebilmek için geniş ve rahat bir çalışma alanına sahip olması gerekir.

3.6.3 Eğitim Programının Oluşturulması

Gerçekleştirilecek eğitimin programını taslak olarak planlamak ve hazırlamak oldukça faydalı olacaktır. Ancak eğitim sırasında beklenmedik sorunlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle programın bu olası sorunların üstesinden gelmek için gerekli değişiklikleri yapmaya müsaade edecek esneklikte olması gerekir. Ayrıca programı çeşitli yoğunluk ve sürelerde planlamak da mümkündür.

Türkiye'deki pilot uygulamada, ekonomik dezavantajları olan genç yetişkinlerle, her biri 2 saatlik 8 oturumdan oluşan, 2 ay sürecek bir kağıt kukla atölyesi planlanmıştır. Ancak eğitimin uygulama aşamasında katılımcıların sürece devamını sağlamak zorlaşmıştır. Katılımcılardan bazıları yeni bir işe başladıkları için, hala üniversitede öğrenci olanlar ise sınavlar sebebiyle, bazıları ise pandemiye bağlı sağlık sorunları nedeniyle mazeret bildirmişlerdir. Sonuç olarak, oturumlar daha uzun bir sürece yayılmış ve etkinliğin süresi 3 aya çıkarılmıştır.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Türkiye'de yapılan diğer bir uygulamada Utopia, yaşlı bireylerle 1'er saatlik 8 oturumdan oluşacak, iki hafta sürececek bir atölye çalışması planlamıştı. Ancak, işbirliği yapılan kuruluş bunun yerine bir gün sürececek yoğunlaştırılmış bir atölye çalışması talep etmiştir. Bu nedenle eğitimci ekibi, programı 8 saat sürececek tek günlük bir programa dönüştürmüştür. Ekibin yeni koşullara hızla uyum sağlaması ve programı mevcut ihtiyaçlara göre yeniden düzenlemesi gerekmiştir.

Covid 19 pandemisinden sonra kültür, sanat, sosyal, eğitim veya mesleki içerikli herhangi bir etkinliğin, çevrimiçi bir etkinliğe dönüştürülmesi yaygınlaştı. Ancak dezavantajlı yetişkinler söz konusu olduğunda, yüz yüze bir etkinliğin sosyal ve duygusal açıdan doğurduğu olumlu sonuçlar çevrimiçi bir programda söz konusu olamıyordu.

Yüzyüze deneyimler yaşamak, katılımcıların özgüveninin, öz farkındalığının ve sosyal becerilerinin gelişmesine katkıda bulunurken, yaratıcılığı artıracak deneyimsel bir öğrenme ortamı da sunmaktadır. Katılımcıların kendilerini ifade etmeleri ve birbirlerini tanımaları için bir alan yaratmak, işbirliği yapmayı öğrenmelerine ve başkaları için empati geliştirmelerine yardımcı olur.

Ayrıca verimli ve kapsayıcı bir eğitim ortamı sağlayabilmek için katılımcı sayısını, 10-15 kişi arasında sınırlandırmak önemlidir. Sanat etkinlikleri bire bir dikkat ve geniş zaman gerektiren detaylı bir çalışma gerektirir. Dolayısıyla, bu büyüklükteki bir grup için oturumları yönetecek en az iki eğitimcinin bulunması faydalı olacaktır. Eğitime daha fazla sayıda personelin katılması, katılımcıların süreçte olumlu ve verimli bir deneyim edinmelerini sağlayabilmektedir.

Sosyal etkileşimi artırmak için, katılımcıların birbirlerine yardım etmelerini teşvik etmek de önemlidir. Eğitimci, katılımcıların kendilerini eğitime hazır

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

hissetmelerini sağlamak için hedef kitleye uygun herhangi bir ısınma, kaynaşma oyunuyla oturlara başlayabilir. İhtiyaçları vurgulamak, sürece odaklanmak ve sonuçlarıyla ilgili beklentileri düşük tutmak da çok önemlidir.

Materyallerin her eğitim faaliyetinde aynı olması gerekmez. Ayrıca katılımcıların, kendi sanat eserlerini kişiselleştirmek için geri dönüştürülmüş malzemeler getirmeleri, **eğitimdeki çeşitliliğe ve üretkenliğe** katkıda bulunacaktır. Katılımcılar benzersiz ve bireyselleştirilmiş çalışmalar üretecek ve sonuçların hepsi birbirinden farklı olacaktır. Yaratıcı etkinlikler sınırsız olanaklara sahiptir, ve yeni fikirleri denemek, özgüveni artırmak ve karar verme becerilerini pratik etmek için mükemmel fırsatlardır.

3.6.4 Eğitim Programının Değerlendirilmesi

Etkinliklerin sonunda eğitim programını değerlendirmek için hem **anket** hem de **görüşme** yöntemi kullanılabilir. Ayrıca süreci takip edebilmek için her oturumun ardından bireysel ya da grup değerlendirmeleri yapılabilir, böylece katılımcılar düşüncelerini ve geri bildirimlerini eğitmenlerle paylaşabilir. Katılımcıların kendilerini yeterince ifade edebilmelerine olanak sağlanması da, eğitimin kalitesinin artırılması açısından oldukça faydalı olacaktır. Katılımcılarla sürekli bağlantı halinde olmak ve geri bildirim almak, oturumların katılımcıların ihtiyaçlarına göre ayarlanmasını sağlayacaktır.

Birçok dezavantajlı grup için uzun formlar doldurmayı gerektiren standart değerlendirme teknikleri biraz karmaşık olabilir, bu nedenle eğitmenler daha yaratıcı çözümler bulmalıdır. Doldurması kolay, kısa ve eğlenceli dijital formlar, video röportajları, bilgi yarışmaları, aktif değerlendirme,

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

sosyokrazi oylaması, web araçları ve Kahoot gibi yaratıcı uygulamalar ile eğlenceli ve pratik olacaktır.

Türkiye'de gerçekleştirilen pilot uygulama sırasında, katılımcılar ve kolaylaştırıcılar çok değerli anlar yaşamış, keyifli, sıcak, samimi bir atmosfer paylaşmışlardır. Kâğıt kuklalar yapıp, tasarlamak ve bu kuklaları canlandırmaya çalışmak, katılımcıların kendilerini ifade etmelerini, **zihinsel ve duygusal** konularda iyileşme göstermelerini sağlamıştır.

Her iki hedef grupta da, bazı katılımcılar çalışmaların başında ilgisiz ve hevesiz olsalar bile, ilerleyen süreçlerde uygulamaya tam anlamıyla dahil olmuşlardır. Katılımcılar kuklaları tasarlamaktan büyük bir zevk almış ve kendi yaratıcılık süreçlerinde derinleşmişlerdir. Tüm bunlar gerçekten de değerli ve kayda değer sonuçlardır.

Pilot uygulamaya katılan bir kişi (65), bu aktivitenin kendisine **çocukluğunda hissettiği huzur ve mutluluk duygusunu** hatırlattığını belirtmiştir. Başka bir katılımcı (22) ise, atölye çalışmasının kendisini daha **özgüvenli ve rahat hissetmesine** yardımcı olduğunu söylemiştir. Nitekim değerlendirme sonuçları, **sanatın geniş bir etki alanına sahip güçlü bir araç olduğunu ve herkes için hayat boyu öğrenmede kullanılmasının mümkün olduğunu** göstermiştir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

4. BÖLÜM

Eğitmen Olmak İsteyen Dezavantajlı Grup Üyelerine Nasıl Eğitim Verilir?

Kültür ve sanat etkinlikleri düzenlemek, dezavantajlı gruplardan bireylerle, özellikle de **eğitimci olmak için gereken yaşam boyu öğrenme hevesine sahip** bireylerle tanışmak için iyi bir fırsat olabilir. Etkinlik sonrasında eğer katılımcılar sorumluluk ve yeni görevler almaya hazırlarsa, kendileri eğitmen olmak için bir atölye çalışmasına katılabilirler.

Daha önce de belirtildiği gibi, yüz yüze bir etkinliğin sosyal ve duygusal etkileri, çevrimiçi bir programdan daha verimli olacaktır. Yine de eğitim sonrasında, katılımcıların deneyimlerini paylaşabilecekleri ve soru sorabilecekleri **çevrimiçi oturumlar** gerçekleştirilebilir. Ancak, bazı dezavantajlı grupların ekonomik zorluklarla karşı karşıya olması veya teknik ekipman (bilgisayar ve internet) eksiği olması, oturumların çevrimiçi olarak gerçekleşmesine mümkün kılmayabilir.

Örnek olarak görme engelli kişiler söz konusu olduğunda, nesnelere eğitim veya tedavi amaçlı kullanımına odaklanan eğitim programları zorlayıcı olabilir. Yukarıda da açıklandığı gibi, kukla sanatı görsel anlatımla doğrudan ilintilidir. Ancak yüz yüze eğitim sırasında görme engelli bireyler kukla yapımı ve canlandırmada yeterince ustalaşarak bu bilgi ve becerileri başkalarına aktarabilirler. Yine de katılımcıları kuklalarla çalışırken gözlemleyecek ve kuklaları canlandırırken sahnede neyin iyi durduğunu söyleyebilecek, izleyiciye sanatsal ve teknik anlamda anlamlı geleni aktarabilecek kişilerin desteğine ihtiyaç duyulacaktır. Katılımcıların kuklalarla ilgili, figürleri tasarlamamanın ve canlandırmanın ana hatlarını anlamış olmaları yeterlidir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Eğitim programının süresi ve oturumların içeriği, seçilen kültürel aracın ya da tekniğin karmaşıklığına ve katılımcıların kazanması beklenen becerilerin düzeyine göre belirlenmelidir. Katılımcılar daha önce herhangi bir kültür-sanat eğitimine katılmışlarsa ve temel bilgilere sahiplerse, kapsamlı bir eğitim gerekli olmayacaktır. Ancak, katılımcılar eğitimde verilen yöntemlerle henüz yeni tanıştılsarsa, **bu yöntemleri öncelikle kendileri deneyimlemelidir**. Amaç eğitimden aday olan katılımcıların etkileri keşfetmeleri için alan açmak, daha özgün, kendine güvenen eğitimciler ve kolaylaştırıcılar olmalarına yardımcı olmaktır.

Eğitmen eğitimi programı, bir süre boyunca yeni beceriler ve teknikler kazandırmaya odaklanabilir, ardından da **proje araç kutusunun ve el kitabının kısa bir sunumu ve incelemesi** yapılabilir. Grup etkileşiminin öneminden bahsetmek, geri bildirim ve değerlendirme için zaman ayırmak çok önemlidir. Ayrıca dezavantajlı grupların özellikleri ve bazı örnekler katılımcılarla tartışılabilir. Böyle bir programın uygulanması için bir gün süreceğ yoğunlaştırılmış bir atölye yeterli olabilir. Bununla birlikte, teknikte derinleşmek, sosyal ve teknik yeterlilikler kazanmak için eğitim sürecinin daha uzun soluklu olması gerekebilir, örneğin, bir yıl boyunca haftada bir gün, iki saatlik buluşmalar düzenlenebilir.

Eğitim, katılımcıların **iletişim, empati ve aktif dinleme** gibi sosyal becerilerin yanı sıra **kapsayıcı ortamlar yaratma, grup ve çatışma yönetimi** gibi yetkinlikler geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Program planlanırken ve içerik oluşturulurken, katılımcıların uygunluğu ve istekliliği de dikkate alınmalıdır. Katılımcıların sınırlarına saygı duymak ve ihtiyaçları karşısında esnek bir tutum izlemek çok önemlidir. Ayrıca, katılımcıların eğitim düzeyinin gerçekleştirilecek eğitimin verimliliğine de katkısı olacağı unutulmamalıdır.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Geleceğin eğitimci ve kolaylaştırıcıları, katılımcıların eğitim sürecine tam olarak katılmalarına yardımcı olabilmek için kendilerini geliştirmeli, **açık fikirli ve esnek** bir tutum sergilemelidir. Eğitimci ve kolaylaştırıcılar aynı zamanda, katılımcıların iletişim, organizasyon, uyum sağlama ve yaratıcı düşünme becerilerine de katkıda bulunmayı amaçlamalıdır. Katılımcılara yeni bir teknik tanıtırken, **ısınma, kaynaşma, ve takım çalışması oyunları** gibi gelecekte kullanabilecekleri araçlar göstermek yararlı olacaktır. Eğitimci adayları birbirlerini önceden tanıyor olsalar da, **grup içindeki uyumu ve aidiyet duygusunu artırmak için** özellikle takım çalışması oyunlarına zaman ayırmanın faydası olacaktır.

Herkesin kendi hızında çalışabilmesi ve gelişim gösterebilmesi için gereken süreye sahip olabilmesi ve ihtiyaç duydukları desteği alabilmeleri için katılımcı sayısını mümkün olduğunca sınırlı tutmaya çalışın. **Katılımcılara destek olması için, geçmişinde benzer dezavantajlara sahip olan bir danışman ya da eğitmenin süreçte bulunması ideal olacaktır.** Ayrıca, eğitim materyalinin içeriğini ve biçimini katılımcıların seviyesine ve öğrenme hızına göre ayarlamayı unutmayın.

Seramik yapımı atölyesinde olduğu gibi, bazı kültür ve sanat etkinliklerinde daha iyi sonuçlar almak için, malzemelerin ve araçların doğru kullanımına ilişkin detaylı ve teknik bir açıklama yapmak gerekebilir. Örneğin, bilişsel engeli olan bireylerden oluşan bir grupta eğitimci eğitimi düzenlemek epey zorlayıcı olabilir. Ancak teknik yardım ve takip sağlayan bir ekibin varlığı ve grubun ihtiyaçlarına göre uyarlanmış bir eğitim programı ile, bilişsel engeli olan bireyler sanatsal becerilerini ve motivasyonlarını paylaşan özgün liderler haline gelebilirler.

Bir seramik yapım atölyesi ya da bir radyo programı kayıt stüdyosu oluşturmanın ekonomik maliyeti yüksek olabilir. Bu sebeple, **kullanılacak tekniğin maliyeti** önceden hesaplanmalı ve maddi kaynaklar sosyal fonlara başvurularak desteklenmelidir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Konusunda uzman kişilerin eğitim sürecindeki varlığı, sağladıkları profesyonel rehberlik ve kurdukları kişisel temaslar, katılımcıların yaşantılarında ve toplumsal olarak kapsanma süreçlerinde önemli bir etkiye sahiptir. Tüm eğitim süreci boyunca **bir psikoloğun veya bir sosyal hizmet uzmanının varlığı**, katılımcıları desteklemek için gereklidir. Bunun yanı sıra, kör ve görme engelli bireylerle çalışırken yardımcı olmaları için, eğitim sürecinde sağlıklı görme yetileri olan bireylerin varlığı oldukça faydalı olacaktır. Bilişsel engelli bireylerle çalışırken de, sağlıklı bilişsel becerilere sahip asistanların katılımcılara ve eğitim esnasındaki sosyal etkileşime destek vermesi faydalı olacaktır.

Kullanılacak eğitim materyalleri, pilot uygulamada kullanılanlarla aynı olabilir. Ancak katılımcıların çoğu daha önce pilot uygulamaya katıldıysa ve temel bilgilere zaten sahipse, bu malzemelerin daha ayrıntılı ve yaratıcı bir şekilde keşfedilmesi için ortam sağlanabilir. **Farklı malzemeler ve çeşitlilik** katılımcıların yaratıcılığını harekete geçirebilir ve yeni deneyimlere zemin hazırlayabilir. Eğitimcilerin ve katılımcıların pilot uygulamayla ilgili deneyimlerini, sürece ait videoları ve değerlendirme sonuçlarını paylaşmak etkili olacaktır. Eğitim programına, ziyaretçi sanatçıların katılması, sergi gezilmesi, meslek ve sanat okullarının ziyaret edilmesi gibi uygulamaların eklenmesi de önerilir.

Eğitim sırasında, katılımcılar deneme amaçlı olarak eğitim programı içeriğinde yer alan kısa oturumları yürütmeyi deneyebilirler. Diğer katılımcılar ve eğitimciler de bu denemeleri yapan katılımcıların özgüveninin gelişmesi için destek verebilir ve nazik bir üslupla geri bildirimlerini paylaşabilirler. Bu şekilde, katılımcılar yeni beceriler deneyimleyebilir ve bu tür eğitimlere liderlik etmek için deneyim kazanabilirler. Katılımcılar kendi başlarına bir program düzenleyecekleri zaman, deneyimli bir eğitimci onlara yardımcı olabilir veya eğitime

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

gözlemci rolüyle katılabilir. Böylece uyguladıkları program hakkında objektif geri bildirimler alabilir ve eğitim becerilerini geliştirebilirler.

Bu tür dönüştürücü eğitim süreçlerinde mutlaka **izleme ve değerlendirme** olmalıdır. Eğitimin başında, devamsızlığı ya da verimsizliği önlemek için, eğitim süreci sürekli olarak değerlendirilmelidir. Son olarak, eğitim sürecinin sonunda kazanımlar değerlendirilmelidir.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

SONUÇ

Yaşam boyu öğrenme programları, yetişkinlerin becerilerini geliştirmelerine, bilgilerini güncellemelerine ve topluma uyum sağlama yetisi geliştirmelerine yardımcı olur.³⁶Uyum sağlama, eleştirel düşünme, problem çözme yetenekleri, merak ve yaratıcılık gibi bilişsel ve sosyal-davranışsal beceriler, profesyonel ve sosyal yaşamda gitgide daha çok ilgi görmektedir. **Bunun ötesinde, her bireyin kaliteli eğitime ulaşma ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarına sahip olma hakkı vardır.**³⁷Dünya çapında milyonlarca insan cinsiyet, cinsiyet yönelimi, etnik veya sosyal köken, dil, din, uyruk, ekonomik durum veya yetenek gibi nedenlerle eğitim hakkından mahrum kalmaktadır.³⁸

Yetişkin eğitimi söz konusu olduğunda, eğitimin gerçekleşmesinin karşısındaki tüm engelleri belirleyip bunları ortadan kaldırmak, ve ne gibi zorluklar yaşıyor olurlarsa olsunlar tüm öğrenciler için "**kapsayıcı bir eğitim**" programı sağlamak esastır. Tüm bireyler yaşamlarına faydası olacak, etkili ve pratik programlara katılabilme şansına sahip olmalıdır. Kapsayıcı bir eğitim programının başarılı olmasının nedeni, öğrenenlerin fiziksel, bilişsel, akademik, sosyal ve duygusal yönlerden farklılıklarını ve çeşitliliğini kabul ederek, anlamaya çalışarak eğitim programını bu özelliklere göre uyarlamaya çalışmasından kaynaklanır.

UNESCO'nun '**Kimse Geride Kalmasin**' ilkesine vurgu yapan **2030 Sürdürülebilir Kalkınma Planı**, tüm bireylerin saygın ve eşit koşullarda potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri barışçıl, adil ve kapsayıcı bir toplumun tasavvurunu ortaya koyar. Eşitsizliğe karşı sürdürülecek bu eylem

³⁶ World Bank World Development Report 2019: The Changing Nature of Work. p. 72-82, available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf> / 10.08.2022.

³⁷ <https://www.unesco.org/en/education/right-education> /16.09.2022.

³⁸ <https://www.unesco.org/en/education/inclusion> /11.09.2022.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

planı, yoksulluğu ortadan kaldırmayı, gezegeni korumayı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamayı amaçlamaktadır. **Kapsayıcı bir toplum eşitlik, hakkaniyet, sosyal adalet, insan hakları, özgürlük, hoşgörü ve çeşitliliği kabul etme gibi temel değerlere dayanır.**³⁹ Sosyal açıdan uyumlu bir toplumda çeşitlilik desteklenir ve tüm gruplar topluma ait, etkin, kapsanmış ve kabul görmüş hisseder. **Sosyal uyum, dezavantajlı grupların toplumda aktif roller almasını sağlar.**

Kültür ve sanat, ekonomi ve istihdam dahil olmak üzere toplumsal hayatın her alanında giderek daha fazla katkı sağlamaktadır. Kültür işgücü piyasasını etkilerken yaratıcılığını, kimliğini ve kendini ifade etmeyle ilgili temel doğasını korur. Bu tür özellikler, bireylerin istihdam edilebilirliklerini, kendini özgün bir şekilde ifade etme becerilerini, iyilik halini ve sonuç olarak sosyal kapsanma hissini destekler.

Pek çok çalışmada ve bu el kitabında da ele alındığı gibi kültür ve sanat etkinlikleri, insanların kendilerini daha iyi tanımalarına, duygu ve ihtiyaçlarını tanımlamalarına, özgüven geliştirmelerine ve motivasyonlarını artırmalarına yardımcı olur. **Ayrıca kültür sanat etkinlikleri, yeni ya da varolan sosyal becerilerin geliştirilmesine, yaşamın getirdikleri karşısında dayanıklı olunmasına, geçmiş travmaların üstesinden gelmesine, stresin ve depresyonun azaltılmasına yardımcı olur.** Bu etkinliklere katılım sağlayan dezavantajlı gruplarda olağanüstü değişimler gözlemlenebilmektedir. Bu etkinlikler sayesinde insanlar bir araya gelmiş, tüm değerlerin ve ilkelerin kapsandığı, yaratıcı bir ortam oluşmuştur.

Kültürel ve sanatsal etkinlikler tasarlanıp uygulanırken, etkinliğin planlanması, hedef grubun ilgi ve ihtiyaçlarının değerlendirilmesi, etkinliğin süresinin ve biçiminin belirlenmesi, katılımcı bir yaklaşım benimsenmesi gibi

³⁹ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/social-inclusion> /14.09.2022

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

birçok değişkenin dikkate alınması gerekir. Step Up projesi ortakları bu el kitabında, kültürel ve sanatsal etkinliklerin belirli dezavantajlı gruplara ulaşmak için, nasıl verimli bir şekilde organize edilebileceğini açıklamaya çalışmışlardır. Her bir ortak, ülkelerinde gerçekleştirilen pilot uygulamalardaki önemli deneyimlerini paylaşmışlardır. El kitabında belirtilen dezavantajlı gruplar aşağıdaki gibidir:

- Evsizler
- Görme engelli bireyler
- Sosyal Yardım Alan Bireyler
- Kadınlar ve Engelli Kadınlar
- Ruh Sağlığı Sorunları olan Bireyler ve Bilişsel Engelli Bireyler
- Psikiyatrik Tedavi alan Bireyler
- Düşük Gelirli Genç Yetişkinler
- Yaşlılar

Pilot uygulamaların tüm tasarlama ve uygulama aşamalarında, organizatörler yukarıda belirtilen dezavantajlı grupların özelliklerini ve ihtiyaçlarını ayrıntılı olarak değerlendirmişlerdir. Eğitim sırasında gerçekleştirilen etkinlik türü ne olursa olsun, değerlendirme sonuçları **sanatsal ifadenin, bireylerin iyilik halini ve sosyal becerilerini geliştirmede geniş bir etkiye sahip güçlü bir araç olduğunu** ortaya koymuştur. Step Up projesi kapsamında altı ülkede yürütülen pilot etkinliklere katılanların belirttiğine göre **özgüven, kendini ifade etme, ekip çalışması, duyguları ve kişisel deneyimleri paylaşma fırsatı**, eğitimlerin kazanımları arasında yer almıştır.⁴⁰

Dezavantajlı bireyleri, kültürel ve sanatsal etkinliklerde eğitimci olarak görev almaya davet etmek, projenin sürdürülebilirliğine katkı

⁴⁰ For more and detailed information please see the "**Step Up Project Toolbox**" which is available at https://stepupart.eu/images/step_up_toolbox.pdf.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

sağlayacaktır. Bu bağlamda organizatörler, pilot uygulamalara katılan ve sanatsal etkinliklerle ilgilenen bireyleri, benzer formal olmayan (yaygın) eğitim etkinlikleri yürütmeleri için teşvik etmelidir.

Kapasite geliştirme faaliyetleri sayesinde katılımcılar, mesleki nitelikler kazanarak profesyonel eğitimci haline gelebilmektedir. Üstelik bu durum **insan kaynakları gelişimine** önemli bir ölçüde katkıda bulunmaktadır. Eğitimci olmak isteyen kişilerin ihtiyaçları, yaşadıkları zorluklar ve beklentileri anlaşıldıktan sonra, eğitimci eğitimi düzenlemek üzere bir grup oluşturulabilir.

UNESCO'nun sosyal içerme planında belirtildiği gibi kültürel ve sanatsal etkinlikler, **duyguları ifade etmek, iletişim kurmak, dostluklar kurmak ve ortak bir barış vizyonunda birleşmek için** son derece etkili araçlar olabilir.⁴¹

Dezavantajlı grupların topluma dahil edilmesinde sanatın etkisine bakacak olursak, kültür ve sanat etkinlikleri yalnızlık ve sıkıntı yerine sosyal bağlılığı ve iyilik halini destekler ve sosyal içermeyi teşvik eder. Bu yapısı itibarıyla de dezavantajlı gruplar için iyileştirici ve onarıcı etkiye sahiptir.⁴² Sanatsal ifade, sosyal içerme ve dengeyi sağlamak, gerilim ve çatışmayı önlemeye yardımcı olmak ve daha barışçıl bir topluma katkıda bulunmak için esastır.

⁴¹ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/social-inclusion> /13.09.2022

⁴² Botton A., Armstrong J. Art as Therapy, Phaidon Press, P:64-65 Oct 14, 2013

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Step Up Projesi hakkında daha detaylı bilgi için:

stepupart.eu/

facebook.com/stepupproject

instagram.com/stepup.art/

linkedin.com/in/step-up-network-400868209/

twitter.com/StepUp56919723

youtube.com/channel/UCSb0KuFaMhEzT-dMdk7GZxg

Ortaklar hakkında daha detaylı bilgi için:

CENTRO SOCIAL DE SOUTELO

centrosocialsoutelo.org/

facebook.com/centrosocialdesoutelo

instagram.com/centrosocialdesoutelo/

EQUAL SOCIETY

www.equalsociety.gr/en/

facebook.com/equalsocietyngo/

twitter.com/EqualSociety1

instagram.com/equalsociety/

youtube.com/user/equalsociety

ESPACIO ROJO

espaciorojo.com/

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

facebook.com/asociacionespaciorojo/

instagram.com/espacio_rojo/

linkedin.com/company/asociaci-n-espacio-rojo/

NYITOTT KOR

nyitottkor.hu/

facebook.com/nyitottkor/

linkedin.com/company/nyitott-kor/

TEATR GRODZKI

teatrgrodzki.pl/

facebook.com/TeatrGrodzki/

UTOPIA EDUCATION AND ART

utopiaeduart.org/

facebook.com/utopiaeduart

instagram.com/utopiaeduart/